

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra kulturních a náboženských studií

Sociální spravedlnost: Idea, principy, kritika

Bakalářská práce

Autor: David Hladík

Studijní program: B6107 Humanitní studia

Studijní obor: Transkulturní komunikace

Vedoucí práce: Mgr. Zdenka Sokolíčková, Ph.D.

Oponent práce: Mgr. Bc. Miloš Zapletal, Ph.D.

Zadání bakalářské práce

Autor:	David Hladík
Studium:	P16P0772
Studijní program:	B6107 Humanitní studia
Studijní obor:	Transkulturní komunikace
Název bakalářské práce:	Sociální spravedlnost: idea, přístupy, kritika
Název bakalářské práce AJ:	Social justice: idea, approaches, criticism

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Ani v demokratickém typu vlády není zaručena stejná míra spravedlnosti pro všechny, kterým má podle práva náležet. Tato bakalářská práce se zabývá představením pojmu sociální spravedlnosti podle vybraných myslitelů a zmíněním některých témat, která se sociální spravedlnost týkají. Cílem práce je analyticky popsat a představit pojem sociální spravedlnosti v konceptu západního světa a její aplikace na témata, kterých se přímo dotýká (segregace ve školství, vnímání v české společnosti, genderové otázky, dnešní výzvy) a dále nastínit toho, jak se jí daří či nedaří úspěšně naplňovat. Metodou vypracování bude kompilace, práce bude teoretického charakteru.

HRUBEC, Marek, ed. Globální spravedlnost a demokracie. Praha: Filosofia, 2004. Filosofie a sociální vědy. KELLER, Jan. Tři sociální světy: sociální struktura postindustriální společnosti. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2011. Studie (Sociologické nakladatelství). KREBS, Vojtěch., et. al. Sociální politika. 5., přepracované a aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2010. SUTOR, Bernhard. Politická etika. Praha: Oikoymenh, 1996. TUČEK, Milan, ed. Vnímání sociální spravedlnosti v transformující se české společnosti: soubor empirických studií z výzkumů 1991-2006. Praha: Matfyzpress

Garantující pracoviště:	Katedra kulturních a náboženských studií, Pedagogická fakulta
Vedoucí práce:	Mgr. Zdenka Sokolíčková, Ph.D.
Oponent:	Mgr. Bc. Miloš Zapletal, Ph.D.
Datum zadání závěrečné práce:	29.3.2017

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval pod vedením vedoucí bakalářské práce samostatně a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 11. 6. 2019

Poděkování

Děkuji Mgr. Zdence Sokolíčkové, Ph.D. za ochotu vést moji bakalářskou práci, individuální přístup, podporu a v neposlední řadě za upřímnost.

Anotace

HLADÍK, David. *Sociální spravedlnost: idea, principy, kritika*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2019. s. 49. Bakalářská práce.

Ani v demokratickém typu vlády není zaručena stejná míra spravedlnosti pro všechny, kterým má podle práva náležet. Tato bakalářská práce se zabývá představením pojmu sociální spravedlnosti podle vybraných myslitelů a zmíněním některých témat, která se sociální spravedlnosti týkají. Cílem práce je analyticky popsat a představit pojem sociální spravedlnosti v konceptu západního světa a její aplikace na témata, kterých se přímo dotýká (segregace ve školství, vnímání v české společnosti, genderové otázky, dnešní výzvy) a dále nastínit toho, jak se jí daří či nedaří úspěšně naplňovat. Metodou vypracování bude kompilace, práce bude teoretického charakteru.

Klíčová slova: sociální spravedlnost, distributivní spravedlnost, demokracie, globalizace

Annotation

HLADÍK, David. *Social justice: Idea, approaches, criticism*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2019, 49 pp. Bachelor's degree Thesis

Not even the democratic system of the government entails the equal rights for people to whom these rights rightfully belong. This bachelor thesis focuses on the introduction of the term “social justice” according to the selected thinkers while acknowledging other relevant topics. The aim of the paper is the analytical description and introduction of the social justice issue in the conception of the western world and its application on the relevant topics (school segregation, perception of social justice by the Czech society, gender issues, current challenges) along with subsequent outlining whether the equal rights are being abided. The prevailing method is the compilation whilst the thesis is solely of the theoretical nature.

Key words: social justice, distributive justice, democracy, globalization

Obsah

Úvodem.....	9
1. Chápání sociální spravedlnosti vybraných západních myslitelů.....	11
1.1. Sociální politika.....	11
1.2. Sociální spravedlnost.....	11
1.2.1. Arno Anzenbacher.....	12
1.2.2. Peter Koller	13
1.2.3. Bernhard Sutor	14
1.2.4. Luděk Rychetník	14
1.2.5. John Rawls	15
1.2.6. Robert Nozick	17
1.2.7. Friedrich August von Hayek	18
1.2.8. Na koho se nedostalo.....	19
1.2.9. Vztah k transkulturalitě	20
2. Vybrané příklady aplikace v západním světě.....	23
2.1. Sociální třídy	23
2.1.1. Vyvolení jako ti nahoře	24
2.1.2. Deklasování jako ti dole.....	25
2.1.3. Střední vrstvy jako ti normální.....	27
2.1.4. „Život není spravedlivý“	28
2.2. Spravedlnost ve vzdělávání.....	28
2.2.1. Segregace v základním školství	31
2.3. Role genderu v souvislosti se sociální spravedlností	32
2.4. Vývoj vnímání sociální spravedlnosti v české společnosti	33
2.4.1. Mezi lety 1991-1999	34
2.4.2. Mezi lety 1999-2006	35
2.5. Rovnost se nerovná spravedlnosti	36
2.6. Sociální spravedlnost v sociální práci a sociální politice.....	37
2.7. Dnešní výzvy sociální spravedlnosti sociálních států	38
3. Spravedlnost a demokracie v globální éře.....	39

3.1. Vhled Erazima Koháka	39
3.2. Vliv globalizace.....	40
3.3. Globální spravedlnost.....	41
Závěrem.....	45
Bibliografie.....	47

Úvodem

Uchopení principu sociální spravedlnosti není v moderní době úplně jednoznačné. V různých časech za různých okolností se o to pokoušela celá řada myslitelů a došlo i na silný vliv ideologií. Jakým způsobem se o uchopení pokusila některá významná jména a kterých témat se například týká, se v následujících kapitolách snaží představit tato bakalářská práce.

Motivací k psaní na zadané téma se stala má celkem povedená seminární práce z druhého ročníku na stejné téma. To byl moment, kdy jsem se rozhodl téma uchopit širěji a rozpracovat ho do podoby bakalářské práce. Naneštěstí tak práce vznikala lehce netradičním způsobem. Základní hypotézy a cíle tak vyvstaly až po seznámení se s tématem a nikoli v počátku. Předpokladem mi bylo, že sociální spravedlnost nemusí být výsadou pouze levicově orientovaných voličů. Domníval jsem se, že jistá míra sociální spravedlnosti je ve společnosti nutná, má-li fungovat v rámci nutnosti naplnění předpokladu důstojnosti každé osoby. A také jsem si myslel, že sociální spravedlnost a transkulturalita mají mnohé společné. Cílem se stalo tyto hypotézy potvrdit či vyvrátit dalším opřením se o kvalitní literární zdroje, seznámit čtenáře s komplexní problematikou tématu a aby z textu vyplývaly dílčí otázky, které čtenáře pobídnou k dalšímu prohloubení zájmu o danou tematiku.

Průběh a strukturu práce ovlivňovaly zdroje, ke kterým jsem se postupně dostával a ze kterých jsem cítil kompatibilitu s pojetím transkulturní komunikace. Struktura se ustálila v následujícím pojetí.

Nejdříve se představí pojem sociální spravedlnosti jako takový a jeho role v celku sociální politiky, kam spadá. Následně přijde řada na vybrané autory. Od těch, kteří o tématu píšou ve zkratce ve svých rozsáhlých publikacích, po ty, kteří utvořili vlastní rozsáhlé koncepce. Zde je na místě zmínit, že není možné v rozsahu této práce obsáhnout všechny, kteří k problematice tématu nějakou měrou přispěli. Pozornost je věnována moderním autorům publikujícím od druhé poloviny dvacátého století. Samotné podkapitoly ohledně Rawlse, Nozicka a Hayeka by jistě mohly být více vyčerpávající. Pro důkladnou analýzu hlavně jejich argumentace zde ale není prostor.

Posléze přejdeme k vybraným tématům, kterých se sociální spravedlnost či druhy nerovností dále týkají. Témata jsou zvolena s ohledem na aktuálnost a blízkost jejich

¹ PLATÓN. *Ústava*. s. 171.

problematiky k termínům, jež se na akademické půdě studií transkulturní komunikace hojně zmiňují. Příkladem může být kulturní odlišnost, etnicita, nerovné zacházení, rozlišné příležitosti, faktor jedinečnosti každého člověka, důstojnost, rovnost a další.

Mezi samotná témata patří nejdříve problematika rozdělení společnosti. Práce ukáže přístup, ve kterém se lidé mohou identifikovat dle svého společenského postavení a hodnoty majetku do určité společnosti, která má charakteristické rysy a pojí se s ní vždy určitý způsob života a nahlížení na svět. Dále se ukáže role vzdělání. Kdo k němu má přístup a předpoklady, pro koho je určeno, co slibuje a jak se proměnila jeho hodnota za poslední století. Následně se jen letmo dotknu tématu genderu, kterému je v posledních letech věnována velká pozornost. Letmo čistě z důvodu, že si dle mého zaslouží zmínění, ale nebylo zájmem do něj příliš zabřednout. Slovy jednoho českého politika mohu říct, že „nechci do toho zabrušovat, abych se pak z toho nemusel zase vybrušovat a neřekl něco špatně.“² Takový pocit jsem totiž nabyt při zabývání se tématy z obou polů názorů na citlivou genderovou problematiku.

Dále se práce věnuje otázce proměny vnímání sociální spravedlnosti v České republice, a to z důvodu převratu v roce 1989, kdy se lidé museli adaptovat na nově vzniklou situaci. Došlo i na téma blízké povinným praxím v neziskových organizacích, kde mě inspirovala vlastní zkušenost práce v kolektivu sociálních pracovníků. Tento segment poté ukončí témata aktuálních výzev, kterým musí státy čelit. Následně se přejde k jednomu ze zmiňovaných problémů, a to čelení naplňování spravedlnosti na globální úrovni.

Jedná se o analytickou bakalářskou práci se skromným cílem představit některé přístupy a záběry bohatého principu sociální spravedlnosti v konceptu západní společnosti s nutnou dávkou zaměření na Českou republiku. Vzhledem k teoretičnosti práce a absenci vlastního výzkumu je užito dvou sociologických šetření na příslušná témata, aby byla k dispozici empirická data, která pochází z výzkumů Univerzity Karlovy, Fakulty sociálních věd a Sociologického ústavu Akademie věd České republiky. Metodou vypracování je kompilace.

² Miloslav Rozner a jeho výrok v diskuzi na České televizi před parlamentními volbami v roce 2017. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/11966400156-parlamentni-volby-2017/217411033250929-predvolebni-debata/>

1. Chápání sociální spravedlnosti vybraných západních myslitelů

1.1. Sociální politika

Aby se mohlo mluvit o sociální spravedlnosti, je potřeba si nejdříve představit, kam tento pojem, respektive princip zařadit. Sociální spravedlnost se váže k sociální politice, o které lze velmi obecně říci, že „je politikou, která se primárně orientuje na člověka, na rozvoj a kultivaci jeho životních podmínek, dispozic, na rozvoj jeho osobnosti a kvality života.“³ Jedná se o celek, systém, který pracuje na různých vazbách společenských sfér (ekonomická, sociální, ekologická, politická aj.). Z toho plyne, že je přímo závislá na specifické době a zemi, v které se o ní hovoří. V teorii se jedná o zásady mířící k práci s nedostatky společenského života a v praxi k jejich řešení napříč všemi třídami a vrstvami. Zádrhel by mohl nastat u rozdílného chápání pojmu „sociální“. Ten je obvykle chápán ve významových rovinách buďto jako společenský nebo přímo pojící se k aktivitám směřujícím ke zlepšování životních podmínek nebo k řešení nepříznivých sociálních situací. U pojmu „politika“ zase lze mluvit o specifické společenské činnosti, která má dopad na společenskou realitu. Jakmile se spojí pojmy „sociální“ a „politika“, tak vzniknou konkrétní segmenty sociální politiky, jimiž jsou politika sociálního zabezpečení, rodinná politika, bytová politika, zdravotní politika, politika zaměstnanosti a politika vzdělávací. I přes různorodost, kterou jednotlivé segmenty obnášejí, mají ale společné to, že jsou nebo by měly být tvořené na základě všeobecně přijímaných zásad společnosti a směřují k lepším zítřkům každého jedince a k co nejvíce sociálně spravedlivé společnosti. Samotná sociální politika následně užívá principy, které jsou pro ni určující a nejvýznamnější, jimiž jsou principy sociální solidarity, ekvivalence, subsidiarity, participace a konečně sociální spravedlnosti. Pro příklad ekonomové Charles Gide a Karel Engliš považují právě sociální spravedlnost, o které je tato práce, za klíčový princip sociální politiky.⁴

1.2. Sociální spravedlnost

Dalším nezbytným pojmem, který je potřeba řádně uchopit, je „spravedlnost“, která se obvykle staví do opozice proti křivdě a bezpráví. Měřítkem jí jsou mezilidské vztahy a je považována za jednu z kardinálních ctností. Jedná se o hodnotu mravní i náboženskou, je základem právního řádu, základem států a veřejných politik. Ze sociálního hlediska lze „sociální spravedlnost vymezit pravidly, podle nichž jsou ve společnosti rozdělovány příjmy a bohatství a také životní příležitosti a předpoklady (např. vzdělávat se, uplatnit se na trhu práce

³ KREBS, Vojtěch., et. al. *Sociální politika*. s. 17.

⁴ Srov. KREBS, Vojtěch., et. al. *Sociální politika*. s. 17-27.

atd.) mezi jednotlivé občany, případně sociální skupiny.“⁵ Legitimitu jí zajišťují právní normy a zákonodárství. Obecně přijatelná definice či představa toho, co je a není spravedlivé, ovšem neexistuje. To ale neznamená, že by neexistoval většinou uznávaný konsenzus toho, co je a co není spravedlivé. Ve zkratce lze říci, že sociální spravedlnost vychází z myšlenek humanismu a jejím cílem je prospěch lidstva. Bez jejího naplňování by nevládla harmonie a stabilita společnosti by vlála na vlásku. A jelikož normativní kritéria sociální spravedlnosti a sociálních nerovností jsou rozlišné napříč ideologiemi a zájmy, tak ji lze považovat za pojem relativní. Je proto potřeba pracovat v rámci nejednoho přístupu a hlediska.⁶ Měřítky na kterých záleží při definování, bude místní politická, sociální a náboženská kultura. V západním kontextu se obvykle hovoří o morálně přijatelném souboru společenských institucí a mezilidských vztahů, s kterými se pojí vzájemná odpovědnost a také práva.⁷

1.2.1. Arno Anzenbacher

Arno Anzenbacher uvádí podle Arthura F. Utze jako autora pojmu sociální spravedlnost jezuitu Luigi Taparelliho, pocházejícího z 19. století. Důležitým pro užívání tohoto pojmu se stala encyklika *Quadragesimo anno (1931)*, která ho ale dále nespecifikuje a nevykládá. Tu vydal papež Pius XI a vznikla v kontextu světové hospodářské krize. To ale neznamená, že by se v historii o sociální spravedlnosti nikdy předtím nemluvalo, své odkazy k tomuto tématu zanechali už Aristoteles nebo Akvinský. Anzenbacher chápe spravedlnost na dvou frontách, zaprvé jako vlastnost (ctnost) osob, zadruhé jako vlastnost sociálního stavu, respektive sociálních daností. Jedná se o spravedlnost individuální etiky v prvním případě a v druhém etiky sociální. Definici sociální spravedlnosti nabízí Anzenbacher takto: „spravedlnost, jež vyplývá ze základní normy dobrého řádu odpovídajícího obecnému blahu.“⁸ Sociálně spravedlivé jsou takové sociální poměry, které se shodují s kritérii dobrého řádu vztahujícího se k obecnému blahu. Křesťanská sociální etika vychází obzvláště z opce pro chudé a tím se liší od pojetí spravedlnosti podle jiných kritérií. Nutno podotknout, že ne všichni se s nějakou teorií sociální spravedlnosti dokázali ztotožnit. Mezi hlavní odpůrce patří kupříkladu Friedrich August von Hayek, který explicitně ideu sociální spravedlnosti odmítá. Mezi ty, kteří ji vnímají pozitivně, zmiňuje Anzenbacher třeba Johna Rawlse, Jürgena Habermase nebo biskupa Wolfganga Huberta. Právě Hubert tvrdí, že každá teorie spravedlnosti stojí před dvěma problémy. Zaprvé potřebuje „definovat vztah mezi

⁵ KREBS, Vojtěch., et. al. *Sociální politika*. s. 28.

⁶ Srov. KREBS, Vojtěch., et. al. *Sociální politika*. s. 27-29.

⁷ Srov. MYŠIČKA, Stanislav. John Rawls a teorie mezinárodní spravedlnosti. s. 5.

⁸ ANZENBACHER, Arno. Křesťanská sociální etika: úvod a principy. s. 223.

spravedlností jako příslibem a možnostmi dějinného uskutečnění, v druhém odpovědět na otázku vztahu svobody a rovnosti.⁹ V prvním jde o křesťanský příslib spravedlnosti v Ježíšově Božím království. Tento příslib je relevantní i pro přítomnost, protože si to musí dotyčný zasloužit. V druhém jde o teorii spravedlnosti přikázání lásky, na němž spočívá Zákon i Proroci.¹⁰

1.2.2. Peter Koller

Peter Koller chápe sociální spravedlnost jako souhrn představ o spravedlnosti, které jsou naplňovány institucemi a jsou spravedlivé v rámci kolektivu. Tu dále rozděluje podle různých požadavků na spravedlnost distributivní, směnnou, politickou a opravnou. Také podle Kollera neexistuje pouze jedno pojetí sociální spravedlnosti, ale liší se podle situací či společnosti. Klíčovou roli v každé společnosti tvoří standardy distributivní spravedlnosti. „Tyto standardy určují přiměřené rozdělení sociálních statků a břemen,“ z čehož vyplývá „výchozí základní stav práv a povinností“¹¹ pro každého v rámci společnosti. Distributivní požadavky dále zahrnují pět požadavků, kde všichni mají stejnou měrou disponovat právy a povinnostmi, svobodou, možnostmi participovat na veřejných záležitostech, mít stejné šance na politické pozice a rovně si rozdělit výsledky hospodářské spolupráce. Pokud toto platí, dodává, tak to s sebou nese specifická práva a povinnosti příslušící občanům určité společnosti, na rozdíl od práv univerzálních, kterým slouží jako dodatek. Zároveň dodává, že určitá univerzální práva opravdu existují, čímž jde proti zástupcům komunitarismu, jež univerzální práva popírají.¹²

Koller zdůrazňuje, že v důsledku průmyslové revoluce se proměnila společnost a z toho pramenil vzestup sociální spravedlnosti, která se rozvíjela díky třídním konfliktům. Za právní rovnost a občanské svobody bojovaly občanská emancipační hnutí. Za všeobecné volební právo pak maloburžoazie a dělnictvo. Sociální spravedlnost, tak jak ji známe dnes, se objevuje v polovině 19. století a povědomí o ní se nejdříve šířilo hlavně ve Francii a Anglii. V Německu touto dobou působili marxisté, kteří považovali spravedlnost za „zastaralý kram plný fráží“ a tudíž nedošlo k jejímu rozšíření do povědomí tamní společnosti.¹³

⁹ ANZENBACHER, Arno. Křesťanská sociální etika: úvod a principy. s. 226.

¹⁰ Srov. ANZENBACHER, Arno. Křesťanská sociální etika: úvod a principy. s. 223-226.

¹¹ VELEK, Josef, ed. *Spor o spravedlnost*. s. 84.

¹² Srov. VELEK, Josef, ed. *Spor o spravedlnost*. s. 83-87.

¹³ Srov. VELEK, Josef, ed. *Spor o spravedlnost*. s. 96-98.

1.2.3. *Bernhard Sutor*

Bernhard Sutor klade důraz na shodu práva se spravedlností. Spravedlnost vedená rozumem je sice považována za nejvyšší mravní ctnost, která je nezbytná pro lidské soužití, není ale nejvyšší formou lidských vztahů. Zásadní je, že aby mohla být nastolena, musí existovat konkrétní právo. Právo samo o sobě je vždy historicky podmíněno a záleží na daných okolnostech. Zaměření spravedlnosti ale není směřováno na platný zákon, ale spíše na vztahy mezi lidmi. Pozitivní vztah a uznání druhého jako osobnosti s právy a zájmy je základem zdravé a spravedlivé společnosti. Zvláštní místo si poté připíše ve vztazích, kde si jsou lidé cizí. Zde nastolení úcty a vzájemného respektu překročí kdejakou jinakost.¹⁴

To, jak důležité je oplývat například volebním právem nebo právem na sdružování, lze spatřit ve vzkvétajících demokratických zemích, či naopak nalézt opačný příklad socialistických režimů. Jestliže se tato práva stanou výhradou pro elitu a vytvoří se tak majoritní skupina sociálně znevýhodněných, pak se se sociální spravedlností zpravidla nesetkáme a její naplňování je takřka marné.

Při počtu sporů o tom, co jest spravedlivé a co ne, kdy by každý rád věděl, zda existují jasná pravidla, jak ji přímo určit, dochází Sutor k potřebě hledání poměrné rovnosti všech, aby bylo možné dostát požadavků spravedlnosti.¹⁵ Stav spravedlnosti tedy považuje „za stálý a nedokončitelný úkol.“¹⁶

1.2.4. *Luděk Rychetník*

Podle Luděka Rychetníka, publikujícího v časopisu *Sociální práce*, je otázka sociální spravedlnosti natolik kontroverzní, že je nezbytné se jí neustále zabývat. Následně vypisuje výčet různých aktuálních přístupů. Zmiňuje, že EU a OSN na sociální spravedlnost a sociální práva reaguje listinou lidských práv a svobod, pohled sociální demokracie inklinuje k otázkám po rovnosti a křesťanské sociální učení zase předkládá aristotelsko-tomistické představy o lidské přirozenosti a obecném dobru. Katolické učení o sociální spravedlnosti se shoduje s tvrzeními sociální antropologie o společenské povaze člověka a o obecném dobru reprezentujícím bohatství mezilidských vztahů. Církevní sociální učení se sice ve spoustě bodech shoduje se *Sociální doktrínou ČR (2001)*, kde se ale neshoduje, je v pojetí člověka. Církev vychází z jeho transcendentního zakotvení. Vyzdvihuje ontologickou jednotu ducha, mysli a těla. V tomto pojetí podle Rychetníka postkomunistický vývoj ČR nepokračuje. Za

¹⁴ Srov. SUTOR, Bernhard. *Politická etika*. s. 100-111.

¹⁵ Srov. SUTOR, Bernhard. *Politická etika*. s. 120-121.

¹⁶ SUTOR, Bernhard. *Politická etika*. s. 121.

největší hrozbu pro sociální spravedlnost na území České republiky považuje ohrožení nezaměstnaností.¹⁷ Vývoj zaměstnanosti se ale od roku 2014 stále zlepšuje.¹⁸

1.2.5. John Rawls

Jedním z nejvíce komentovaných autorů dvacátého století píšících o spravedlnosti byl americký politický filosof John Rawls. S inspirací v Kantově filosofii vytvořil Rawls alternativu k utilitaristické koncepci spravedlnosti, která je dle jeho mínění a argumentace dokonalejší.¹⁹ Utilitaristická koncepce orientující se na celkový nebo průměrný užitek není dostatečně spravedlivá. Rawlsův systém demokratické rovnosti se orientuje na každého člověka. Každý má totiž dostat příležitost k naplnění svého života.²⁰

John Rawls přistoupil k teorii spravedlnosti takovým způsobem, že rozpracoval vlastní přístup, který nazval spravedlnost jako slušnost (justice as fairness). V této koncepci pracuje na abstrakci klasických teorií společenských smluv.²¹ Základní myšlenkou, aby jeho teorie mohla fungovat, je hypotetická společnost svobodných, rozumných lidí²², která ve svém původním stavu, kdy ještě nikdo nezná své vlohy, společenské postavení, možnosti apod. a každý je rovný každému, volí principy spravedlnosti tak, aby vytvořily základní strukturu společnosti. Taková společnost má jednou provždy stanoveny, co je a co není spravedlivé. Jelikož se tento stav volí za závojem nevědomosti těch, kterých se týká, nikdo předem nikoho nezvýhodňuje a ani obráceně. Takto nastane výsledek slušné dohody konceptu spravedlnosti jako slušnosti. Stanovená pravidla pro společnost jsou tedy výsledkem dohody slušných, rozumných lidí, kteří je tím pádem přijímají dobrovolně. Jedním z předpokladů je, že by si lidé zvolili dva základní principy. Zaprvé princip rovnosti základních práv a povinností, zadruhé, že sociální a ekonomické nerovnosti jsou spravedlivé jen za podmínek ústících v kompenzaci všech, zvláště pak těch nejvíce znevýhodněných.²³

Byť v původní domnělé situaci nikdo neví, jak na tom je, tak přece jen Rawls připisuje všem lidem schopnost vytvoření pojetí dobra, dokázat s ním zacházet a vynaložit úsilí na jeho naplňování. Na tomto stavu má každý zájem a aby mohl fungovat, aplikují do chodu

¹⁷ Srov. RYCHETNÍK, Luděk. „Sociální spravedlnost: jak jí rozumět dnes?“ s. 14-17.

¹⁸ Český statistický úřad. Základní charakteristiky ekonomického postavení obyvatelstva ve věku 15 a více let [online]

¹⁹ Srov. RAWLS, John. *Teorie spravedlnosti*. s. 5-6.

²⁰ Srov. ANZENBACHER, Arno. *Křesťanská sociální etika: úvod a principy*. s. 97.

²¹ Jako nalezneme u Locka, Rousseaua, Hobbese a Kanta

²² Zde Rawls předpokládá, že každý člověk za podmínek původního stavu, tedy úplné rovnosti, je mravní bytostí se smyslem pro spravedlnost.

²³ Srov. RAWLS, John. *Teorie spravedlnosti*. s. 21-23.

společnosti takzvané primární statky, které se skládají z občanské svobody, životních šancí, schopností, příjmů, bohatství a sebeúcty.²⁴

Rawls tedy chápe společnost jako systém férové spolupráce, kde jsou všichni občané svobodní a sobě rovni. K tomu slouží nastíněná původní situace, díky níž se k tomuto stavu dojde. Stát má v tomto případě roli garanta férového zacházení. Nezasahuje do osobních životů lidí a respektuje jejich autonomii.²⁵

Rawlsova teorie spravedlnosti se nevyhnula řadě připomínek a kritice. Jednou z otázek, kterých vyvstávají hned zpočátku se týká samotného předpokladu, že by si lidé opravdu zvolili za své právé principy, jež maximalizují minimum, tedy aby se měli co nejlépe ti, kteří na tom jsou nejhůře. Rawls nebere v potaz, že by lidé mohli třeba zariskovat a zvolit principy jiné. Namítá se, že takový pesimismus, se kterým by člověk v původním stavu počítal, by nebyl na místě a spíše by se orodovalo za pozici průměrného člověka, na kterou dosáhne největší počet lidí. Spodní hranice by byla v takovém místě, za kterou by už lidé nebyli ochotni klesnout. Na toto Rawls reagoval námitkou nazvanou „břemeno závazků“. Z něj vyplývá, že objeví-li se někdo na spodní hranici žebříčku, bude i nadále oddaný principům společnosti, protože ta zajistí maximální minimum dané osoby a to evokuje pocit závazku. Na to se ale dají skládat další námitky typu, co když není pocit závazku dostatečný a podobně. Další Rawlsův názor, který se stal středem kritiky, byla „priorita svobody“, se kterou Rawls pracuje. Dle něj je svoboda něco, co je pro člověka zásadní a nezpochybnitelná touha za jakýchkoli okolností. Nepočítá už s možností, že by se někdo rád dobrovolně vzdal části svých svobod například ve svůj finanční prospěch. Konkrétní námitka může znít, co by si člověk vybral, svobodu nebo jídlo? Zde Rawls racionální volbu pro jídlo nepopírá, avšak zde platí Rawlsův předpoklad dosažení ekonomického minima, kterého má být v rámci společnosti dosaženo u každého. Zde by se mohlo namítat, do jaké míry je takový stav univerzální.²⁶ Sociolog Daniel Bell označil celou Rawlsovu teorii za „nejobsáhlejší úsilí v moderní filosofii ospravedlnit socialistickou etiku.“²⁷

V dnešních heterogenních společnostech je zapotřebí nalézt spravedlivý systém, na kterém se budou všichni její členové podílet. Takového stavu lze dosáhnout jen v případě, že bude systém přijímán jako spravedlivý. V tomto tkví argument pro potřebu společenské smlouvy. Právě proto je potřeba navrhnout taková pravidla, která budou přijatelná ideálně pro

²⁴ Srov. SWIFT, Adam. Politická filozofie: základní otázky moderní politologie. s. 31.

²⁵ Srov. SWIFT, Adam. Politická filozofie: základní otázky moderní politologie. s. 32.

²⁶ Srov. SWIFT, Adam. Politická filozofie: základní otázky moderní politologie. s. 33-35.

²⁷ BELL, Daniel. On meritocracy and equality. s. 57.

„With Rawls, we have the most comprehensive effort in modern philosophy to justify a socialist ethic.“

všechny.²⁸ Společenská smlouva slouží jakožto hlavní kritérium, podle kterého se dále posuzují již existující instituce, vlády, práva apod. To zároveň znamená, že smyslem společenské smlouvy není uložit nové závazky, které by společnost do té doby neměla, ale spíše objasnit důvody vedoucí k přesvědčení o spravedlnosti založené na morálním uvážení.²⁹

Metodou, kterou Rawls postupuje, je konstruktivismus, tedy že normativní principy jsou zásadně založeny na praktickém rozumu.³⁰ Rawls se pokusil vypracovat teoretický systém liberální teorie spravedlnosti, která má odpovídat demokratickému typu společnosti a kultury. Férovost znamená, že pro všechny, jichž se principy týkají, jsou spravedlivé.³¹

1.2.6. Robert Nozick

Robert Nozick představuje druhé velké jméno vedle Johna Rawlse na poli vědeckého bádání o sociální spravedlnosti. Jakožto kolega Rawlse na Harvardu vydal za tři roky od vydání *Teorie spravedlnosti* (1971) vlastní pojetí, jak by měla spravedlivá společnost vypadat, v díle *Anarchie, stát a utopie* (1974), která dodnes funguje jako jedna z nejkompexnějších kritik Rawlsovu přístupu. Nozick nesouhlasí s pojetím spravedlnosti v podobě dohody na férových principech. Dle jeho libertariánského přístupu není nic spravedlivého na nutnosti přerozdělování vlastních statků. To by mohlo znamenat ohrožení práva na sebevlastnění.³² Pro něj spravedlnost znamená právě to, že každý jedinec má nevyložitelné právo na vlastnění sebe sama, a tudíž lze vlastnit majetek a svobodně s ním nakládat. Nikdo, ani stát, nemá co zasahovat do distribuce statků. Naopak by měl bránit, aby se toto nedělo. Sám zastává doktrínu *laissez faire*, kdy stát má roli pouze „nočního hlídače“. Nozick obhajuje své tvrzení o vlastnictví tím, že věci se na Zemi objevily nikoli z bůhdarma, ale jsou výsledky práce konkrétních lidí. Majetek je tedy po právu toho, kdo ho spravedlivě nabyl nebo se o něj sám zasloužil. Rawls dle Nozicka nesprávně hodnotí svébytnost jedince. Každý se může dle sebe samého rozhodnout, jakým způsobem naloží s vlastními schopnostmi a statky. Nikdo a nic nemůže ukládat povinnost činit jinak. Nozick každopádně nepůsobí jako obhájce *status quo*. Nepopírá, že je historie plná aktů nerovnosti. Ty ale z pravidla nastaly nespravedlivě. Spravedlivé nerovnosti by ale existovat mohly za předpokladu, že bude dodržen Nozickův koncept nabytí. Problém, který Nozick má s redistributivním státem, je ten, že zneužívá jisté

²⁸ Srov. MYŠIČKA, Stanislav. John Rawls a teorie mezinárodní spravedlnosti. s. 63-64.

²⁹ Srov. FREEMAN, Samuel. *Rawls*. s. 144.

³⁰ Srov. RAWLS, John. *Political liberalism*. s. 93.

³¹ Srov. MYŠIČKA, Stanislav. John Rawls a teorie mezinárodní spravedlnosti. s. 69.

³² Srov. FREEMAN, Samuel. *Rawls*. s. 142.

občany jako prostředek pro občany jiné. Zde vychází z Kanta, kdy jedinec v mravnosti nemá být využíván jen jako prostředek k vlastnímu užitku.³³

Nozick přímo odmítá vesměs všechny principy distributivní spravedlnosti, protože jsou modelové, a raději nabízí vlastní teorii oprávnění o spravedlnosti nabytí, která dle jeho slov modelová není. K podobnému závěru došel i F. A. Hayek. Souhrnně lze říci, že Nozick dospívá k tvrzení, které je založené na historickém kontextu bez modelů, které zní „od každého to, co dá, každému to, co dostane.“³⁴ To, že svoboda mění modely, demonstruje na příkladu basketbalisty Wilta Chamberlaina. Pokud Chamberlain uzavře kontrakt, ve kterém bude z každého domácího zápasu dostávat peníze navíc k platu ze vstupného, má na to nárok, když na palubovce nehraje jen on? Je tato distribuce spravedlivá? Nozick tvrdí, že jestliže diváci spravedlivým způsobem nabyli svých peněz a dobrovolně je utratí za to vidět Chamberlaina hrát, pak je to v pořádku. Netvrdí ovšem, že by si je zasloužil. Má na ně nárok jednoduše proto, protože na ně měli nárok ti, co se mu je rozhodli dát. Takto Nozick argumentuje v neprospěch modelových principů spravedlnosti.³⁵

Na obdobných příkladech, jako je ten s Chamberlainem, se tedy Rawls s Nozickem ocitají v rozporu. Rawls by tvrdil, že takové výdělky spravedlivé nejsou. Nozick by zase tvrdil, že jsou a že by z nich ani neměl správně odvádět daň. Oba by ovšem souhlasili s tím, že hodnota práce není ovlivněna atributem zásluhy. Rawls by v takovém případě argumentoval morální arbitrarností a Nozick tím, že je to modelový princip. To je důležité proto, protože se tímto tvrzením mýjí s názorem běžného občana.³⁶

Teorie Rawlsova a Nozickova nejsou slučitelné. Pro Nozicka zásahy do rozdělování spravedlivé nejsou, zatímco Rawls dává přednost právní a sociální rovnosti. Sutor tvrdí, že vzhledem ke zkušenostem a praxi by přece jen měla být obě pojetí určitým způsobem spojena. Uměle vykonstruovaný individualismus v domnělé počáteční situaci je zárodkem nesouladu. Zásadní je ale přemýšlet na úrovni společenské a nikoli individuální, jelikož individuum bez společnosti není myslitelné.³⁷

1.2.7. *Friedrich August von Hayek*

Velkým kritikem sociální spravedlnosti byl F. A. Hayek, který souhrnně označil celou ideu za jakousi „fata morgánu“. Nepochopení vidí tak, že aby se mohlo nakládat se

³³ Srov. SWIFT, Adam. *Politická filozofie: základní otázky moderní politologie*. s. 38-43.

³⁴ NOZICK, Robert. *Anarchie, stát a utopie*. s. 172.

³⁵ Srov. NOZICK, Robert. *Anarchie, stát a utopie*. s. 162-174.

³⁶ Srov. SWIFT, Adam. *Politická filozofie: základní otázky moderní politologie*. s. 47-48.

³⁷ Srov. SUTOR, Bernhard. *Politická etika*. s. 123-124.

spravedlností, je potřeba aktéra. Čin jednotlivce lze označit za spravedlivý či nikoli. Při rozdělování na svobodném trhu takový aktér chybí a nelze tedy mluvit o spravedlnosti nebo nespravedlnosti. Společnost dle Hayeka není aktérem. Aby mohl stát usilovat o sociální spravedlnost, je předpokládána centralizovaná moc, která je v rozporu se svobodou a může vést k činům, které sami lidé nechtějí a k nesvobodnému zacházení s vlastními statky. A kdyby měl stát přece jen rozdělovat, podle jakého kritéria by se měl rozhodovat? Měly by to být potřeby, zásluhy, či něco jiného? A kdyby jedno nebo druhé, jaká by byla kritéria hodnocení? Podobných otázek by mohlo i nadále přibývat. Dle Hayekova mínění nelze nalézt správné odpovědi, a tudíž by se právo rozhodování mělo ponechat jednotlivcům. Ani Hayek nebyl ušetřen kritiky a bývá mu mimo jiné vytýkáno, že opomíjí možnost jednotlivce vstupovat do politiky a dalších organizací a tím se podílet na spravedlnosti rozhodování.³⁸

Není to jednatel, kdo je adresátem pojmu sociální spravedlnosti, ale společnost. Společnost, která ale není vládním aparátem, a tak není s to jednat ve vlastním zájmu. Vzniká tu tedy požadavek, aby se společnost zorganizovala a rozdělila společenský produkt v konkrétní podíly. Hayek klade otázku, zda tu ovšem existuje morální povinnost k takovému aktu, který se považuje za spravedlivý? Hayek si to nemyslí a nadále obhajuje svobodu jednotlivce. Tržní mechanismus není promyšlenou alokací, ale jedná se o proces, jehož důsledky nebyly zamýšleny ani předvídaný. Po takovémto procesu není možné požadovat spravedlnost a určit, že někdo má nárok na určitý podíl, je zcela zřejmě nespravedlivé.³⁹

Byť Hayek uznává, že se díky heslu sociální spravedlnosti v politice dovolalo k rovnocennějším podmínkám, tak šlo pouze o ojedinělé akce, které nevedly ke konceptu spravedlnosti jako takové. V tom vidí znaky socialismu a dalších totalitních režimů. To demonstruje na příkladu Ruska, kdy dle slov Andreje Sacharova, držitele Nobelovy ceny míru, jsou miliony lidí utlačovány pod záminkou hesla sociální spravedlnosti. Sociální spravedlnost dále označuje za kvazináboženskou pověru. Stejně tak jako víra v čarodějnice nebo duchy nedokazuje jejich existenci, tak ani akceptace přesvědčení v ideu sociální spravedlnosti neobhazuje její platnost.⁴⁰

1.2.8. Na koho se nedostalo

Jistě je zřejmé, že tímto výčet těch, kteří k tématu mají co říci, nebyl vyčerpán. Zároveň existuje potenciál k hlubší analýze primárních pramenů. Cílem zde ovšem nebylo,

³⁸ Srov. SWIFT, Adam. Politická filozofie: základní otázky moderní politologie. s. 27-29.

³⁹ Srov. HAYEK, Friedrich A. von. Právo, zákonodárství a svoboda: nový výklad liberálních principů spravedlnosti a politické ekonomie. s. 195-197.

⁴⁰ Srov. HAYEK, Friedrich A. von. Právo, zákonodárství a svoboda: nový výklad liberálních principů spravedlnosti a politické ekonomie. s. 197-198.

tak jako v argumentačních částech děl Rawlse, Nozicka nebo Hayeka ospravedlnit taký či onaký přístup. Využiji ještě prostor, který zbývá, ke zmínění některých dalších autorů a jejich stěžejních myšlenek. Ať už pro přehled či pro inspiraci čtenáře. Zde jde hlavně o demonstraci faktu, že k uchopení tématu této práce existuje další bohatá literatura.

Velký vliv na vytvoření libertariánského přístupu k sociální spravedlnosti měl Murray Rothbard. Ten označil stát prostě a jednoduše za zločinnou organizaci. Jeho vznik je důsledkem dobývání a násilí. Jako takový parazituje na ekonomické aktivitě člověka prostřednictvím povinného placení daní. Každý jednotlivec přitom má právo na sebevlastnění. Tento Rothbardův koncept dále rozpracoval Peter Vallentyne.⁴¹

Kromě Hayeka a Nozicka, kteří měli ke státu výhrady, ale tolerovali ho, pak lze přidat ještě jméno Ludwiga von Misesa, který byl zároveň Hayekovým učitelem.

Vůči těm, kteří stát více či méně odmítají, vystupoval proud egalitárního liberalismu, jehož hlavní postavou byl John Rawls. Dále pak třeba Elizabeth Anderson, Gerald A. Cohen nebo Ronald Dworkin.⁴²

Dalším proudem pak je sufficientarismus, jež se zaobírá poskytnutím základního materiálního zajištění pro všechny. Mezi reprezentanty patří Yitzhak Benbaji, Christopher Freiman a Karl Widerquist. Nebo pak prioritarianismus, který se soustředí na stav těch, kteří se mají nejhůře. Zde může padnout jméno Dereka Parfita.⁴³

Díličními záležitostmi v rámci sociální spravedlnosti se pak zabývá například Nancy Fraserová a Axel Honneth, kteří spolu rozpracovali hegelovskou teorii uznání a její roli. Spolu následně vedli diskusi nad tím, jak správně chápat vztah přerozdělování a uznání ve vztahu k distributivní spravedlnosti. Sdílí přitom premisu, že pro dnešní pojem spravedlnosti je oblast rozdělování a oblast uznání zásadní.⁴⁴ Konceptem poskytnutí základních pozic pak na uznání navázali Amartya Sen a Martha Nussbaum. Koncept má fungovat na mezinárodní úrovni a poskytovat garanci univerzálních lidských práv.⁴⁵

1.2.9. Vztah k transkulturalitě

Domnívám se, že ze zmíněných autorů se nejvíce k myšlenkám transkulturality přiblížil John Rawls. V rámci exkurze této práce k základním myšlenkám Rawlsova chápání spravedlivé společnosti, spatřuji shodu v následujících bodech. Zásadním pro oba koncepty je

⁴¹ Srov. MERTL, Jiří. Přerozdělování welfare: nástroj pomoci, nebo kontroly? s. 63-67.

⁴² Srov. MERTL, Jiří. Přerozdělování welfare: nástroj pomoci, nebo kontroly? s. 67-70.

⁴³ Srov. MERTL, Jiří. Přerozdělování welfare: nástroj pomoci, nebo kontroly? s. 71.

⁴⁴ Srov. FRASER, Nancy a Axel HONNETH. *Přerozdělování nebo uznání?* s. 14-15.

⁴⁵ Srov. MERTL, Jiří. Přerozdělování welfare: nástroj pomoci, nebo kontroly? s. 75.

člověk. Člověk jako osoba, která má právo na to dostat prostor k plnohodnotné seberealizaci. Člověk, který není ostrakizován za faktory vlastního života, které nemohl nijak ovlivnit a zároveň je zasazen do spravedlivého funkčního systému. Dle mého mínění totiž transkulturní koncept nepopírá potřebu základních institucí. Nejen v rámci heterogenních společností je zapotřebí spravedlivý systém, který člověku formálně zaručí existenci. Zde vychází jako zatím nejlepší formou vlády demokracie. I na tom by se dle mého oba koncepty shodli. Už jen proto, protože příhodnější systém není. V takové společnosti bez výjimky každý oplývá na základě smluvených práv a povinností možností naložit se sebou samým a žít ve svobodném dialogu s druhými. Prvek lidské důstojnosti u Rawlse nechybí, byť si nejsem jist, zda by její esenci a nepostradatelnost argumentoval na základě stejných kritérií.

Důvodem, proč nemohu spatřovat potenciál prolínání transkulturality s pojetím Nozicka nebo Hayeka, je jejich koncept člověka, jako osoby, která se vztahuje pouze k sobě. Solidarita je transkulturalitě vlastní. Tímto usuzuji, že dochází k neshodě v elementárním prvku, na kterém transkulturní hledisko stojí. Jen stěží si dovedu představit, že by důstojnost člověka mohla být garantována i bez institucí. Nezbývá tedy než balancovat na hranici, kdy má stát nebo třeba i mezinárodní organizace prostředky ke snižování bezpráví a zároveň není příliš silná, aby člověku zůstalo co nejvíce možné svobody.

Zásadní bod protnutí sociální spravedlnosti a transkulturality sleduji ve stejných základech. Fundamentem je zde křesťanská nauka. Společné kořeny mohou indikovat náležitou spřízněnost. A právě v této části spatřuji možné odmítnutí v některých společnostech a tudíž slabinu. Neodvážím se přímo posoudit, ale myslím si, že se pohybujeme na tenkém ledu. Právě původ v křesťanství by dle mého názoru mohl působit dogmaticky. Sociální spravedlnost ani transkulturalita neaspírují pouze na lokální působení. Ovšem předpoklad, že rozmanité kultury a systémy ve světě najdou shodu na této fundamentální úrovni, se mi zdá utopický. Objevují se tu tedy zásadní problémy. Sociální spravedlnost, jak se o ní vyjadřují její oponenti, působí formou nucenosti na participaci člověka v prospěch ostatních, u nás nejčastěji formou placení daní, a to i v případě nedobrovolnosti. Vyhrocený koncept socialismu sice možná dokázal v majoritě snižovat rozdíly, ale ne takovým způsobem, jakým by se to lidem zamlouvalo. Tímto si princip sociální spravedlnosti troufám říci nese jakési břemeno, které se člověku vyjeví jako první a v ideji sociální spravedlnosti, zvláště pak v České republice, veškerá diskuse sklouzne ke konfliktu mezi levicově a pravicově smýšlejícími. Důstojnost člověka pak zůstává někde na pozadí.

Ani transkulturalita to dle mého nebude mít lehké a v České republice obzvlášť. Pro homogenní společnost, která prošla silnou sekularizací si všeobecné přijetí ideji

transkulturality bez hlubšího porozumění příliš nedokážu představit. Do toho ve společnosti existuje povědomí o multikulturalismu, který nenaplnil očekávání a transkulturalita by mohla vzbuzovat obdobná podezření, byť neaspiruje ani na kulturní ani na politickou ideologii, kterou se stal právě multikulturalismus.

Jistým se mi zdá být, že sociální spravedlnost a transkulturalita jdou ruku v ruce. Záleží pak už na nastavení společnosti a systému, zda jejich principy považuje za důležité k naplnění, či nikoli.

2. Vybrané příklady aplikace v západním světě

2.1. Sociální třídy

Sociolog Max Weber definuje sociální třídy v ekonomickém pojetí, podle zdroje příjmů a míry sociální uzavřenosti. Rozhodujícími pro ně jsou majetek, původ a zaměstnání. Aby se dalo mluvit o jednotlivých třídách, musí být splněna jistá kritéria. Zaprvé, pokud má skupina lidí společný určující komponent životních šancí. Zadruhé mají-li stejné nebo podobné ekonomické zájmy na trhu. Taková skupina má vlastní koncept statusové kultury, pro níž je zásadní interakce členů a vlastnictví kulturních zdrojů při tvorbě a údržbě solidarity každé jednotlivé skupiny, která se zároveň vymezuje vůči ostatním skupinám. Příslušníci jednotlivých tříd se identifikují podle podobných zájmů a zvyků v oblasti materiální i kulturní.⁴⁶

Jednotlivé podkapitoly jsou podpořeny výsledky sociologického průzkumu Kateřiny Vojtíškové a Marty Kolářové. Výzkum probíhal v české společnosti mezi lety 2006-2008, byl formou kvalitativních rozhovorů s třiceti respondenty ve věkovém rozmezí 35-50 let žijících na území Prahy nebo Liberce. Výzkum se zabývá vnímáním nerovností sociálních kategorií v české společnosti.

Sociální status člověka nebo skupiny ve společnosti se v rozhovorech odráží v jejich charakteristikách, symbolickém hodnocení a pocitu oprávněnosti, tak jak to tvrdí i sociologové Bottero a Irwin. Kategorie vyplynuly přímo z označení od respondentů. Rozvrstvení zvolili jako ti „nahore“, ti „dole“ a ti „normální“. U obou konců spektra dále rozlišovali, zda si své postavení „zaslouží“ nebo „nezaslouží“, respektive zda je „spravedlivé“ nebo „nespravedlivé“. Jako dvě klíčové dimenze se ukázaly být ekonomické prostředky a symbolické postavení ve společnosti (uznání⁴⁷). Ty spolu ale nemusí korespondovat.⁴⁸ Lidé sami sebe identifikují a zařazují do jednotlivých skupin. Cítí tedy vlastní sociální identitu. Ta určuje, kým člověk je a kým není, jak přemýšlí a jedná. V západní společnosti je typické, že lidé upřednostňují o sobě samých pozitivní představu.⁴⁹

⁴⁶ Srov. ŠAFR, Jiří. Životní styl a sociální třídy: vytváření symbolické kulturní hranice diferenciací vkusu a spotřeby. s. 16.

⁴⁷ Koncept uznání viz Nancy Fraser a Axel Honneth.

⁴⁸ S velikostí finančního kapitálu neroste úměrně uznání.

⁴⁹ Srov. KOLÁŘOVÁ, Marta a Kateřina VOJTÍŠKOVÁ. Vnímání a utváření sociálních distancí a třídních nerovností v české společnosti. s. 19-21.

2.1.1. *Vyvolení jako ti nahoře*

Očima Jana Kellera to je kasta vyvolených, která nabrala v posledních letech na obrátkách a neustále se vzdaluje zbytku společnosti. Dochází k „přechodu od pouhé nerovnosti k naprosté nesouměřitelnosti.“⁵⁰ Tato smetánka se již v dnešní době vůbec nemusí stýkat se zbytkem světa. Sdružují se do vybraných drahých čtvrtí, služby jsou jim šité na míru a nemusí ani ztrácet čas v hromadných dopravních prostředcích či v obchodních centrech. Jednotně se jejich konkrétní vlastnosti ale nedaří definovat. Každopádně se dají rozlišit na základě toho, jakým způsobem se do jejich socioekonomické situace dostali, a to především na „diskrétní elitu“, která bývá veřejnosti skryta, disponuje mocí a majetky, které se předávají po generace, a na „elitu pomocnou“, která na očích veřejnosti je, a to většinou tak, že řídí velké, často nadnárodní firmy a organizace. Tyto dvě skupiny disponují rozdílnými styly života a nelze je zaměňovat. Společné ale mají především to, že nejsou odkázány na veřejný sektor, ale všechny své potřeby dokáží uspokojit skrze služby soukromé.⁵¹

Ke státům Evropy, v nichž se do nejvyšších pozic hospodářské, politické a správní elity dostávají potomci z nejbohatších a nejvlivnějších vrstev, patří především Francie, Velká Británie, Španělsko a Portugalsko. Ve Francii a Británii to je hlavně prostřednictvím elitních vysokých škol, kde studují převážně právě privilegovaní. Krom těchto zemí, a ještě Německa a Itálie se ve zbytku Evropy dokáží prosadit i lidé mimo řady velké buržoazie, a to díky tomu, že v nich chybí síť elitních škol pro elitní rodiny. Příkladem, kde to tak není a ve vedoucích pozicích panuje větší heterogenita, jsou země ze Skandinávie. Toto podtrhuje svými výzkumy německý sociolog Michael Hartmann, který tvrdí, že čím větší nerovnost panuje ve státu, tím spíše budou nejdůležitější pozice obsazeny příslušníky rodin elit.⁵²

Z odpovědí respondentů uvedeného výzkumu v české společnosti vyplývá, že za ty „nahoře“ jsou jednoznačně považováni hlavně politici, velkopodnikatelé a elity. Nejčastěji zmiňovaný byl atribut zásluh. Zda je nabytý majetek oprávněný a spravedlivý na základě vloženého úsilí a péle. Zde se potvrzuje jedna z myšlenek z předešlé části, že běžní občané s atributem zásluh opravdu operují. Rawls i Nozick by s tímto nesouhlasili.

⁵⁰ KELLER, Jan. *Tři sociální světy: sociální struktura postindustriální společnosti*. s. 62.

⁵¹ Srov. KELLER, Jan. *Tři sociální světy: sociální struktura postindustriální společnosti*. s. 62-64.

⁵² Srov. KELLER, Jan. *Tři sociální světy: sociální struktura postindustriální společnosti*. s. 82-83.

Kategorie vrcholných politiků je bez výhrad v očích respondentů považována za ty, kteří si úspěch nezaslouží. Celkově se s pozicí politika táhne stereotyp člověka, který musí mít ostré lokty a s jehož prací se pojí morálně nečisté jednání a rozhodování.⁵³

I velkopodnikatelé jsou zpravidla chápáni jako ti, kteří svoji ekonomickou nadprůměrnost založili na nekalých praktikách. Zmiňováno bylo tunelování a rozkrádání během let devadesátých. Pouze dva respondenti, kteří se ve společnosti podnikatelů pohybovali, byli zdrženliví. Ostatní si takového člověka představují pod jmény ze známých kauz, jako byl Radovan Krejčíř nebo Tomáš Pitr.⁵⁴

Pojem elity se ukázal být dosti subjektivním. Mezi uznávanou elitu lidé obvykle označovali lékaře, vědce a další lidi, které spojoval pracovní úspěch, morální vlastnosti a přesah vlastní osobnosti. U některých hrálo roli také vzdělání nebo mezinárodní uznání. Zde kritériem nebyl příjem, ale prospěch pro společnost.⁵⁵

2.1.2. Deklasování jako ti dole

Jsou ve zkratce ti, kteří trpí sociální deprivací, materiální nouzí a chybí jim skupinové vědomí. Je důležité si uvědomit, že se nejedná o ty, kteří se na pomezí nouze objevili v důsledku absence vlastní snahy, ale jde o ty, kteří, jak označení napovídá, byli odsunuti z dřívějších pozic a byli vrhnuti jejich nezaviněním do horší situace, než ve které byli zvyklí žít. To mají na svědomí mimo jiné neplnohodnotné pracovní kontrakty. Ty je nutí pracovat intenzivněji, práci mají nejistou a postrádají míru autonomie, kterou disponují stálí zaměstnanci. Jejich vzestup do střední vrstvy je v nedohlednu, a naopak se musí obávat, aby neupadli na úplné dno. Tato situace pro ně znamená, že banky se zdráhají těmto lidem poskytovat základní služby a majitelé domů je nechtějí do podnájmů. Zranitelnost zaviněná nejistou prací se prolíná i do osobního života, kdy se zvyšuje pravděpodobnost rozpadu rodiny, a to hlavně pokud o práci přijde muž mezi 35-50 lety. Takto postižení lidé se pak čím dál více uzavírají sami do sebe a jejich potomci často navštěvují horší školy. Tak tomu ale není například na jihu Evropy, kde nezaměstnanost člověka nutně neizoluje. Tomu napomáhá zvláštním způsobem styl života a místní kultury.⁵⁶

⁵³ Srov. KOLÁŘOVÁ, Marta a Kateřina VOJTÍŠKOVÁ. Vnímání a utváření sociálních distancí a třídních nerovností v české společnosti. s. 35-36.

⁵⁴ Srov. KOLÁŘOVÁ, Marta a Kateřina VOJTÍŠKOVÁ. Vnímání a utváření sociálních distancí a třídních nerovností v české společnosti. s. 37-39.

⁵⁵ Srov. KOLÁŘOVÁ, Marta a Kateřina VOJTÍŠKOVÁ. Vnímání a utváření sociálních distancí a třídních nerovností v české společnosti. s. 40-42.

⁵⁶ Srov. KELLER, Jan. Tři sociální světy: sociální struktura postindustriální společnosti. s. 90-97.

Z průzkumu vyplývá, že do nejspodnější vrstvy lidé, kteří sami nejsou součástí těchto pozic, zařazují bezdomovce, Romy a nezaměstnané. Respondenti k těmto skupinám vyjádřili určitou míru sociální distance. Nejvíce ohrožující přitom pro tyto skupiny platí to, pokud majoritní společnost přistupuje k jejich společenské pozici jako k zasloužené, adekvátní a legitimní.⁵⁷

„To je to úplně nejnižší. To je to bahno.“⁵⁸ Tak reagovala respondentka Žofie na sociální postavení bezdomovců. Ti jsou jinak charakterizováni jako lidé bez domova a zaměstnání, bez povinností a starostí, bez chuti pracovat a být aktivní, či se přizpůsobit. V podstatě postrádají atributy toho, co je chápáno jako „normální“ život. Distinkcí pak je, zda si za svoji situaci bezdomovci mohou sami, či nikoli. Hranice mezi těmi, kteří si za to „mohou sami“, a těmi, kteří nikoli, zůstává však nejasná. Ovšem panuje shoda, že alkoholismus a nechť pracovat člověka řadí do té kategorie, se kterou nemají příliš soucitu.⁵⁹

Při mluvení o Romech se respondenti hlavně vymezovali vůči možnému označení za rasistu. Každopádně si s nimi spojují jistý stereotyp, vnímají je jako ty, kteří od společnosti a hlavně státu vyžadují pomoc, ale v důsledku nenabízí nic na oplátku. Jsou to ti, kteří mají hodně dětí, demolují majetek a jsou hluční.⁶⁰ Mezi řádky vyplývá, že pokud by se Romové asimilovali a chovali se „normálně jako bílí“, pak by s nimi lidé (hypoteticky) nakládali rovnocenně.

Kategorie nezaměstnaných se protíná s předešlými dvěma kategoriemi bezdomovců a Romů. I zde figuruje takový přístup respondentů, že rozdělují, zda se člověku jen nechce pracovat, když by mohl, nebo jestli doopravdy existuje závažný důvod, který člověka indisponuje, nebo je jeho překážkou například atribut věku, kdy lidé neseženou práci, protože jsou příliš staří.⁶¹

Zde bych rád zdůraznil nekorespondenci vnímání těch, kteří na tom jsou nejhůře, podle konceptu Kellera s běžnou českou společností. Čeští respondenti do této kategorie nezařadili pouze ty, kteří za to vyloženě nemůžou, tak jak to udělal Keller. Stejně tak by se

⁵⁷ Srov. KOLÁŘOVÁ, Marta a Kateřina VOJTÍŠKOVÁ. Vnímání a utváření sociálních distancí a třídních nerovností v české společnosti. s. 21.

⁵⁸ KOLÁŘOVÁ, Marta a Kateřina VOJTÍŠKOVÁ. Vnímání a utváření sociálních distancí a třídních nerovností v české společnosti. s. 22.

⁵⁹ Srov. KOLÁŘOVÁ, Marta a Kateřina VOJTÍŠKOVÁ. Vnímání a utváření sociálních distancí a třídních nerovností v české společnosti. s. 22-23.

⁶⁰ Srov. KOLÁŘOVÁ, Marta a Kateřina VOJTÍŠKOVÁ. Vnímání a utváření sociálních distancí a třídních nerovností v české společnosti. s. 26-27.

⁶¹ Srov. KOLÁŘOVÁ, Marta a Kateřina VOJTÍŠKOVÁ. Vnímání a utváření sociálních distancí a třídních nerovností v české společnosti. s. 32-33.

dalo polemizovat o absenci skupinového vědomí, která by v kategoriích zmíněných respondenty mohla panovat, zejména pak v romské komunitě a možná i mezi bezdomovci.

2.1.3. Střední vrstvy jako ti normální

Když si během třiceti poválečných let dělníci a řadoví zaměstnanci vybojovali zvýšení mezd, vypadalo to na znatelné rozšíření středních tříd. Což mělo za následek beztřídní vidění společnosti během let osmdesátých. Jakmile ale došlo k rozšíření globálního trhu a přesunu prací do zemí třetího světa, začíná těmto pracovníkům v globální konkurenci hrozit úpadek a deklasování. V sedmdesátých letech, kdy se udál masový nástup žen do práce a domácnosti tak získaly druhý příjem, se zvyšují standardně konzumní nároky rodiny. S tím se ale také zvyšují náklady a výdaje na život. V rámci tohoto procesu se stále více lidí identifikuje s příslušníky střední vrstvy. Patří mezi ně jak řídicí pracovníci a profesionálové, kteří chtějí aspirovat na elitu, ale k tomu jim chybí dostatečný kapitál, tak i ti, pro které by krátkodobý výpadek z práce vedl ke snížení jejich životní úrovně. Střední třídě především chybí kolektivní vědomí a pouta jsou spíše negativní. Nástup individualismu napodobuje postfordistickou ekonomiku. Konzumní návyky jsou nestálé a nevyzpytatelné a orientují se na reklamu, obal a balení. Důsledkem je nemožnost zlepšení vlastního statusu kolektivně, ale jen a pouze na úkor často vlastní skupiny. To do značné míry ovlivňuje sociální stát, který zavádí všeobecná sociální práva, a tak vzniká jedna univerzální skupina. Tím se zatlačují třídní rozdíly do pozadí, neznamená to ovšem, že by bylo možné je nahradit. Zvláště ohroženou skupinou od osmdesátých let 20. století jsou mladí lidé. Ti se, i když dosáhnou vyššího vzdělání než jejich rodiče ze střední třídy, rychle zadlužují a nestálá práce hrozí propadem do nižších vrstev obzvláště, když jsou navyklí na jistý předešlý styl života. Tyto změny se viditelně odrážejí na nenávisti vůči těm, jež jsou pod nimi, a závisti vůči těm, jež jsou nad nimi. Vůči těm nahoře cítí nespravedlnost, že oni na médiích zprostředkovávaný výjimečný způsob života nedosáhnou, a zároveň je ovládá hněv vůči těm, kteří jsou dole, pobírají sociální dávky, a přitom žijí na podobné nebo dokonce lepší úrovni než oni.⁶²

S kategorií střední třídy, tedy těch „normálních“, se identifikovala většina respondentů, byť i mezi nimi byly rozdíly. Normální znamená zároveň slušný. Takový člověk chodí do práce, má kde bydlet, užije sebe a případně rodinu, pokud ji má. Zároveň se staví do opozice vůči těm nahoře i dole. Vlastní sociální status obhajují jako obraz pozitivního způsobu života.⁶³

⁶² Srov. KELLER, Jan. Tři sociální světy: sociální struktura postindustriální společnosti. s. 117-135.

⁶³ Srov. KOLÁŘOVÁ, Marta a Kateřina VOJTÍŠKOVÁ. Vnímání a utváření sociálních distancí a třídních nerovností v české společnosti. s. 43.

2.1.4. „Život není spravedlivý“

Výzkum ukázal, že lidé v české společnosti vnímají nárůst společenských nerovností od roku 1989. Obecně byl ale stav nerovnosti ve společnosti přijímán jako přirozený nebo nutný. Zkušenosti respondentů s komunismem je přesvědčily, že stav společenské rovnosti je utopií. Dále bylo zmiňováno, že nerovnosti ve světě vždy byly a vždy budou.⁶⁴

U jistých respondentů se lze setkat s názory, které se zdánlivě protínají s mysliteli, kterým byl věnován začátek práce. Tak například ti respondenti, kteří ve své profesi zastávali vedoucí postavení měli blízko k neoliberálnímu pojetí spravedlnosti F. A. Hayeka. Tvrdili, že se v životě člověk setká s mnoho vlivy, které nejsou v jeho moci a které nelze nahradit či kompenzovat. Z toho jim vyplynulo, že se dle měřítek spravedlnosti společnost nedá posuzovat a je možná aplikovat maximálně v menších, uzavřených skupinách, jako jsou například rodina, či firma.⁶⁵

Lidé dále souhlasí s tím, že za nadprůměrnou snahu a schopnosti má přijít nadprůměrná odměna.⁶⁶ Tento výsledek podle mého názoru potvrzuje situaci s Wiltem Chamberlainem, která je uvedena v komparaci Rawlse a Nozicka v předešlé kapitole. Rawls by zde s lidmi nesouhlasil, ale Nozick ano.

2.2. Spravedlnost ve vzdělávání

Hlavním atributem postindustriální společnosti mělo podle sociologů Alaina Touraina a Daniela Bella být vědění, které bude tvořit základní strukturu společnosti. Během 20. století se ale význam vzdělávání výrazně proměnil. V Evropě v období před 2. sv. v. bývávalo vzdělání určené jen pro hrstku vyvolených. Během let po válce došlo k demokratizaci vzdělání a začalo docházet k zmasovění středního a posléze i vysokého školství. Inlace diplomů vedla k poklesu hodnoty dosaženého vzdělání a diplom přestal fungovat jako takzvaná vstupenka do vyšších vrstev společnosti. Došlo to tak daleko, že mladí lidé musí studovat a získávat diplomy už jen pro to, aby neklesli pod úroveň svých rodičů zpravidla s nižším vzděláním. Jestliže vzdělání již neplní to, kvůli čemu se pro něj obětovávají roky života, proč je tak zpopularizované? Odpovědí může být, že obzvláště vysoké školství je prospěšné, ovšem ne pro jejich absolventy. Na studentech vydělávají příslušné instituce a majetková elita, a to zejména v zemích, kde se za školné platí a studenti se musí kvůli studiím

⁶⁴ Srov. KOLÁŘOVÁ, Marta a Kateřina VOJTÍŠKOVÁ. Vnímání a utváření sociálních distancí a třídních nerovností v české společnosti. s. 46-47.

⁶⁵ Srov. KOLÁŘOVÁ, Marta a Kateřina VOJTÍŠKOVÁ. Vnímání a utváření sociálních distancí a třídních nerovností v české společnosti. s. 47.

⁶⁶ Srov. KOLÁŘOVÁ, Marta a Kateřina VOJTÍŠKOVÁ. Vnímání a utváření sociálních distancí a třídních nerovností v české společnosti. s. 49.

zadlužit v samém počátku. V tomto ohledu zavádí ekonomové Gordon Tullock a Anne Kruegerová termín „dobývání renty“. V podstatě jde o legální korupci. Toto podnikání neobsahuje žádná rizika a je státem přímo podporováno ve formě nutných pojistek u soukromých fondů.⁶⁷

Důsledky jsou různé podle společenských poměrů. Horní vrstvy obsazují prestižní univerzity ne proto, protože by jejich služby nutně potřebovaly. Více jde o utváření sítě kontaktů pro následující život. Pro střední vrstvy působí jako jakási iluze výjimečnosti krmená utopií slibující oddělení se od vrstev nižších, kdy jim bylo přislíbeno, že pílí a výkonem dokáží proniknout ve společenském žebříčku do horních vrstev. A nakonec pro dolní vrstvy představuje jakousi bariéru, která jim naznačuje, že za svůj neúspěch si můžou sami nedostatkem kvalifikace.⁶⁸

Problematika spravedlnosti byla vyzdvižena i na některých setkáních ministrů školství členských zemí OECD⁶⁹, a to například v listopadu 1990 nebo v lednu 1996. Došlo se k závěru, že spravedlnost úzce souvisí s kvalitou a oba segmenty jsou cíli pro rozvoj vzdělávání. Rychlé změny v poptávce a zastarávání některých oborů vede také k potřebě celoživotního vzdělávání, které musí být dostupné pro všechny. Zde se nejedná pouze o praktické využití znalostí v oboru, ale také o to, že k demokracii jsou vzdělaní lidé potřeba. Mezi hlavní trendy změn patří ty strukturální, na které nejvíce doplácí starší občané, kteří bývají propouštěni pro nadbytečnost. Tím se vytváří jistá životní nejistota, která proniká do samotných základů společenského života. Další skupinou, která je silně postižena touto rekonstrukcí, jsou etnické a jiné menšiny. Socioekonomické znevýhodnění a rasová diskriminace je stále silným tématem, na kterém je potřeba pracovat. Realizací sociální spravedlnosti je nutnost možnosti přístupu ke vzdělávání a rekvalifikací pro všechny lidi bez ohledu na původ nebo věk. Oblast, kde došlo k nejlepšímu progresu, je znatelné snížení rozdílů ve vzdělanosti mezi muži a ženami.⁷⁰

I v systému vzdělávání nalezneme specifické typy kultury. Walter Leirman takto vyděluje čtyři kultury vzdělávání, které jsou přítomny současně. Zaprvé tomu je kultura expertů. Tato skupina má za cíl vychovávat odborníky, kteří si poradí s aktuálními problémy. Orientují se ve vztahu k pravdě. Zadruhé tu je kultura inženýrská, která již neaspiruje na nejvyšší post vědění, ale na praktické znalosti každodenního života. Zatřetí to je kultura

⁶⁷Srov. KELLER, Jan. Tři sociální světy: sociální struktura postindustriální společnosti. s. 46-50.

⁶⁸Srov. KELLER, Jan. Tři sociální světy: sociální struktura postindustriální společnosti. s. 50-52.

⁶⁹Organisation for Economic Co-operation and Development

⁷⁰Srov. GOULLIOVÁ, Květa, ed. Vzdělání a sociální spravedlnost v zemích OECD. s. 109-112.

prorocká, která má úkol morálního vedení, jak ve skupinové tak individuální formě. A poslední čtvrtá je kultura komunikátorská, která zdokonaluje schopnosti dialogu. Vede lidi k umění soužití a empatii. První dvě mají společný motiv racionálna. Řeší vnější výzvy nezávisle na lidské touze. Druhé dvě se zase orientují na kultivaci společnosti a její humanity. Obě větve se postupem času proměňují a v současné době převládá kultura inženýrská nad kulturou expertů a místo kultury prorocké zase převládá kultura komunikátorská. V obou případech jde o praktičnost. Jde o dosahování maximální účinnosti a o každodenní zvládnání mezilidských komunikací. Absolutní hodnotou již není jakési osvícení vedoucí ke spáse a tudíž naplněnému životu, ale o úspěch vyjádřený finanční odměnou. Tento jev nemusí být vnímán nutně jako úpadek nebo naopak. Faktem ale je, že se kultura vzdělávání proměňuje dle výzev dané doby.⁷¹

Po druhé světové válce došlo v procesu demokratizace k rozšíření přístupu ke vzdělání. Tento proces měl posílit pocit sociální spravedlnosti ve společnosti a zapůsobit proti sociálním nerovnostem. Na vzdělání se začalo nahlížet jako na výjimečný statek, neboť z nespravedlnosti v jeho sféře plynou další druhy nerovností. Nadšení z otevření škol brzy vystřídalo rozhořčení. Demokratizace školství totiž sociální nerovnosti ve vzdělávání neukončila, učinila ji pouze méně nápadnou. Přístup ke vzdělání se rozšířil do všech vrstev společnosti, ale výsledkem nebylo vyrovnání počtů absolventů pocházejících z různých vrstev.⁷² Odborníci se neshodují, zda za nerovnosti může sama škola nebo jde o problém společnosti. První argument zní, že škola nepůsobí na jednotlivce jako na individuum, ale že se jedná o nástroj sociální kontroly působící na skupinu. Škola nepřipravuje pouze k zaměstnání, ale zároveň buduje konformitu k přijetí sociálního osudu, který jim předurčuje. S tímto se pojí postoj francouzských sociologů Christiana Baudeloa a Rogera Establenta, kteří spojují do blízkého vztahu fungování školy a v ní převládajícími sociálními poměry. Z toho plyne, že nerovnosti nejsou dány prostředím mimo školu, ale právě samotný vzdělávací systém některé žáky diskriminuje a jiné zvýhodňuje. Škola totiž žákům vnucuje dominantní kulturu, aby dále rozšiřovala převládající poměry ve společnosti společně s jejími nerovnostmi.⁷³

S jiným kritickým přístupem přišel též francouzský sociolog Pierre Bourdieu, který za hlavní funkci školy vidí posilování ideologické dominance a nikoli předávání vědomostí či přípravu na efektivní uplatnění na trhu práce. Škola tak nakládá s její kompetencí způsobem,

⁷¹ Srov. KELLER, Jan a Lubor TVRDÝ. Vzdělanostní společnost? Chrám, výtah a pojišťovna. s. 40-42.

⁷² Srov. KELLER, Jan a Lubor TVRDÝ. Vzdělanostní společnost? Chrám, výtah a pojišťovna. s. 46-47.

⁷³ Srov. KELLER, Jan a Lubor TVRDÝ. Vzdělanostní společnost? Chrám, výtah a pojišťovna. s. 49.

který potvrzuje sociální nerovnosti. V takové škole se nedaří nejlépe těm nejvíce kompetentním, ale těm, kteří nejvíce naplňují kritéria dominantní skupiny. Pramen nerovností tedy Bourdieu spatřuje ve fungování systému. Jeho přístup se setkal s kritikou, která se opírá převážně o jeho přístup právě k systému jako něčemu všemocnému.⁷⁴ Tento vzorec ale není aplikovatelný na státy východního bloku, kterými bylo i Československo. Místní socialismus vytvořil pro vzdělání jiné podmínky, než se děly po druhé světové válce v západním světě.⁷⁵ Bourdieu také komentuje zvýhodnění potomků z bohatých rodin. Tyto elitní skupiny díky dostupnosti kulturních zdrojů mají větší přístup k možnosti své děti vést k osvojení si schopností, jež jsou dále vysoce ceněny nejen školním systémem. Neméně důležité je také ovlivnění sociálního okolí a integrace do širokého spektra atraktivních kontaktů, které jim zejména v počátcích pracovní kariéry mohou dopomoci. Jde tedy o jakési zvýhodnění determinované původem.⁷⁶ Obdobně se k tomu staví i sociolog Ivo Možný, který taktéž přiznává, že dostupnost životních šancí je vázána na statut rodiny, do které se člověk narodil a ve které prošel výchovou. Výkon ve škole, úspěch a plynoucí možnost povolání se úzce váže se společenskému postavení.⁷⁷

2.2.1. Segregace v základním školství

V současném stavu české společnosti a jejímu přístupu ke vzdělání se jeví, že absolventi učebních oborů své potomky ženou k dosažení maturity a lidé s maturitou posílají své děti na školy vysoké. Pak zde ale existují dvě stagnující skupiny, kde potomci dosahují zpravidla stejně hodnotné nebo horší vzdělání. Těmi skupinami jsou dvě nejextrémnější. Na jedné straně vysokoškolsky vzdělaní a na druhé straně ti, kteří prošli školou, která se označuje jako zvláštní. Právě druhá skupina je postavena v systému do nejhorší situace. Absolventi zvláštních škol velmi těžko shánějí důstojné zaměstnání a jejich potomci na tom bývají obdobně.

Mezi ty, kteří z toho údajně nejvíce těží, patří speciální pedagogové, pedagogové na běžných základních školách a skupina rodičů. Speciální pedagogové proto, protože to jsou právě oni, kteří díky existenci zvláštních škol mají jisté pracovní místo. Pedagogům na běžných základních školách zase slouží k tomu, že pokud si s žákem neví rady, mohou doporučit přestup a tím se zbavit rušivého elementu třídy. A na závěr rodiče, kteří chtějí pro své děti co nejlepší vzdělávací kariéru. Ti poté v podobě voličů ve volbách nebudou hlasovat

⁷⁴ Srov. KELLER, Jan a Lubor TVRDÝ. *Vzdělanostní společnost? Chrám, výtah a pojišťovna*. s. 49-51.

⁷⁵ Srov. KELLER, Jan a Lubor TVRDÝ. *Vzdělanostní společnost? Chrám, výtah a pojišťovna*. s. 83.

⁷⁶ Srov. ŠAFR, Jiří. *Mechanismy mezigenerační reprodukce nerovností*. s. 51.

⁷⁷ Srov. MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. s. 103.

pro někoho, kdo bude chtít, aby jejich potomci chodili do školy s dětmi z nižších sociálních vrstev nebo aby je někdo zdržoval. Tato segregace dětí se speciálními potřebami vede často pouze k produkci dalších lidí závislých na sociálním systému a v důsledku posilování sociální nespravedlnosti.⁷⁸

Reakcí na zmíněné nerovnosti se stal projekt inkluzivního vzdělávání. To se snaží o vytvoření efektivního edukativního prostředí v rámci heterogenní učební skupiny. V takovém případě je na každého pohlíženo individuálně. Každý, nehledě na různorodosti pohlaví, etnicity, kultury, jazyka, sociálního prostředí, věku či studijních předpokladů má právo na stejné vzdělávací příležitosti. Mezi základní prvky, které je potřeba při projektu inkluze naplňovat, se řadí přístup ke vzdělání pro všechny bez rozdílu, bezpečné a fyzicky dostupné vzdělávání, ekonomicky dostupné vzdělávání a vzdělávání, které je poskytováno v odpovídající kvalitě. Podoba a přístup inkluzivního vzdělávání se neustále rozšiřuje a konkretizuje.⁷⁹

2.3. Role genderu v souvislosti se sociální spravedlností

Roku 1979 byla přijata Úmluva OSN o odstranění všech forem diskriminace žen (CEDAW)⁸⁰. Ta by měla sloužit jako mezinárodní listina pro jejich práva.⁸¹ Nerovnosti v oblasti genderu vzbuzují v lidech různé emoce. V rozsahu této podkapitoly není možné obsáhnout dnes tak horké téma. Rád bych se i distancoval od utvoření nějakého univerzálního závěru, jestli se jedná o téma přeceněné, či naopak nedoceněné. Kromě různých aktivistických skupin se tímto tématem zabývá například i Evropský parlament⁸² a v usneseních, které vydává, monitoruje, jaký pokrok směrem k rovnosti byl za určitá období uskutečněn. Čísla ukazují, že chudobou a různými druhy diskriminace trpí ženy přece jen ve větším počtu nežli muži.⁸³ Pokud jde o Českou republiku a situaci v ní, při mezinárodním hodnocení rovných podmínek se neumístila úplně dobře. Ze 145 monitorovaných států skončila na 81. místě.⁸⁴

⁷⁸ Srov. HŮLE, Daniel. „Reprodukce nevzdělanosti jako základ sociální nespravedlnosti“ s. 7-9.

⁷⁹ Srov. Národní ústav pro vzdělávání. Podpora inkluze [online]

⁸⁰ The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women

⁸¹ Srov. UN WOMEN. CEDAW [online]

⁸² V případě hlubšího zájmu čtenáře odkazují například na http://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2016-0153_CS.html#_part1_ref16

⁸³ Podrobná data dostupná zde:

https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=t2020_50&language=fr

⁸⁴ Srov. ČT24. Ženy pečovatelky, muži živitelé. V rovnosti pohlaví Česko zaostává za Ghanou i Ruskem [online]

Není pochyb, že zvýšení výdělečné činnosti žen hluboce zasáhlo do široké škály pracovních oblastí. Ženy získaly příležitost stát se hospodářsky nezávislé a to je „zbavilo okovů domácí práce.“ S tímto se ale objevila hlášení o diskriminaci žen v zaměstnání a jejich segregaci nebo třeba rozlišné výdělky za stejně odvedenou práci. Tato témata i nadále vstupují do povědomí široké veřejnosti.⁸⁵

2.4. Vývoj vnímání sociální spravedlnosti v české společnosti

V průběhu transformace v devadesátých letech dvacátého století došlo k proměně třídní struktury. Ta se projevila hlavně v úbytku dělnické třídy. Hlavní příčinou byla nová možnost vysoké mobility, kdy se z nich stávali živnostníci, či rutinní nemanuální pracovníci. V období mezi koncem osmdesátých let a rokem 2003 došlo k úbytku dělnické třídy z původních šedesáti procent na polovinu. Příčinu lze hledat v restrukturalizaci některých pracovních míst, nárůstu sektoru služeb a možnosti podnikání.⁸⁶

Nově formující se střední třídu, která byla v éře socialismu nemyslitelná, je potřeba vnímat jako jakousi výplň do mezery, která byla v sociální struktuře uměle vytvořená.⁸⁷ A s tím se pojí transformace i ve vnímání sociální spravedlnosti ve společnosti. Následující shrnutí⁸⁸ analýz z výzkumů provedených v české společnosti ukazuje, jaká se dělá proměna vnímání sociální spravedlnosti ve společnosti mezi uvedenými lety. Výzkum byl vystavěn na předpokladu, že změna režimu mohla vnést do společnosti změnu či dokonce zmatek, se kterým se společnost musela následně vyrovnat.⁸⁹ Samotná tato práce je již analýzou výzkumů, které byly dělány v rámci rozdílných projektů ISJP⁹⁰ v letech 1991, 1995 a 2006. A k tomu ještě ISSP⁹¹ v roce 1999. Všechny výzkumy byly formou interview, kdy respondenti byli vybráni způsobem náhodného výběru. Celkově všechny čtyři průzkumy dávají dohromady 5 372 respondentů z České republiky starších osmnácti let.⁹² Z analýzy vyplynulo, že změny se děly minimální, pozvolné nebo úplné a projevily se ve všech kategoriích otázek.⁹³

⁸⁵ Srov. GOULLIOVÁ, Květa, ed. Vzdělání a sociální spravedlnost v zemích OECD. s. 26-27.

⁸⁶ Srov. ŠAFR, Jiří. Životní styl a sociální třídy: vytváření symbolické kulturní hranice diferenciací vkusu a spotřeby. s. 51.

⁸⁷ Srov. MATĚJŮ, Petr. The middle class formation in the Czech Republic: working papers. s. 4.

⁸⁸ Zde vyzdvihnu slovo shrnutí. Pro zájemce o přesná data s vysvětlivkami doporučuji uvedený pramen.

⁸⁹ Srov. TUČEK, Milan, ed. Vnímání sociální spravedlnosti v transformující se české společnosti. s. 52.

⁹⁰ The International Social Justice Project

⁹¹ International Social Survey Programme

⁹² Srov. TUČEK, Milan, ed. Vnímání sociální spravedlnosti v transformující se české společnosti. s. 7-10.

⁹³ Srov. TUČEK, Milan, ed. Vnímání sociální spravedlnosti v transformující se české společnosti. s. 64.

2.4.1. Mezi lety 1991-1999

Minimálními změnami názorů prošly odpovědi na tyto tři otázky:

- Lidé, kteří tvrdě pracují, si zaslouží vydělávat více než ti ostatní. (*souhlas*)
- Nejspravedlivější způsob rozdělování majetku a příjmů je dát všem stejně. (*nesouhlas*)
- To, že někteří lidé mají větší nadání a schopnosti než jiní, je jenom náhoda, takže si nezaslouží vydělávat více peněz. (*nesouhlas*)

Názor na tyto tři otázky se v průběhu času takřka nezměnil. Zde je tedy potenciál k jejich univerzální⁹⁴ platnosti pro českou společnost.⁹⁵

Mezi pozvolné změny v názoru společnosti patří odpovědi na tyto tři otázky:

- Názor na velikost platových rozdílů. (*nárůst názoru příliš/spíše velké*)
- Lidé u nás mají v životě stejné možnosti dosáhnout bohatství. (*nárůst názoru příliš/spíše nesouhlasím*)
- Lidé mají právo ponechat si to, co vydělají, i když to znamená, že někteří budou bohatší než jiní. (*nárůst názoru zcela/spíše nesouhlasím*)

Dá se předpokládat, že proměna byla ovlivněna společenským vývojem a děním, převážně v oblasti hospodářství, ekonomiky a situace na trhu práce. Tyto segmenty prošly po roce 1989 výraznou proměnou.⁹⁶

Zásadní (úplnou) proměnou prošly názory na tyto dvě otázky:

- Názor, zda jsou lidé odměňováni podle svého výkonu. (*výrazný nárůst zcela/spíše nesouhlasím*)
- Názor, zda je důležité dát všem co potřebují, i za cenu redistribuce. (*různorodé⁹⁷*)

Názory na tyto otázky se lišily s dobou. V roce 1995 byly tendence opačné, než v roce 1999 oproti posuzování původní situace v roce 1991. Názory uvedené v závorce jsou z roku 1999. Zde o možné univerzalitě nemůže být řeč.⁹⁸

⁹⁴ Za předpokladu přijetí názoru, že je univerzálnost možná.

⁹⁵ Srov. TUČEK, Milan, ed. Vnímání sociální spravedlnosti v transformující se české společnosti. s. 64-67.

⁹⁶ Srov. TUČEK, Milan, ed. Vnímání sociální spravedlnosti v transformující se české společnosti. s. 67-72.

⁹⁷ Na rozdíl od všech předešlých otázek, kdy levicově a pravicově smýšlející respondenti měli stejné tendence, jen v jiné míře, zde byly směry změny názorů protichůdné. Levice se více vyhranila a posílil pocit souhlasu. Pravice naopak posílila na poli nesouhlasu.

⁹⁸ Srov. TUČEK, Milan, ed. Vnímání sociální spravedlnosti v transformující se české společnosti. s. 72-76.

Nejvýznamnější roli při rozdílnosti odpovědí hrálo podle výzkumu vzdělání a politické smýšlení, naopak věk a pohlaví se ukazovaly jako méně důležité faktory.⁹⁹

2.4.2. Mezi lety 1999-2006

Zatímco v minulé podkapitole figurovaly výzkumy z roků 1991, 1995 a 1999, nyní proběhne stejné porovnání mezi stejnými otázkami mezi lety 1999 a 2006.

Mezi minimální změny se původně zařadily tyto tři otázky:

- Lidé, kteří tvrdě pracují, si zaslouží vydělávat více než ti ostatní. (*souhlas*)
- Nejspravedlivější způsob rozdělování majetku a příjmů je dát všem stejně. (*nesouhlas*)
- To, že někteří lidé mají větší nadání a schopnosti než jiní, je jenom náhoda, takže si nezaslouží vydělávat více peněz. (*nesouhlas*)

Jak si lze povšimnout, odpovědi na otázky minimální (tedy zanedbatelné) změny zůstaly i tentokrát stejné. Zde se tedy jedná o 15 let trvající stav (1991-2006). Názory zůstávají stále, nejsou ovlivněné společenským děním a platí tedy myšlenka jejich univerzality.¹⁰⁰

Mezi původní pozvolné změny v názoru společnosti patřily odpovědi na tyto tři otázky:

- Názor na velikost platových rozdílů. (*názory zůstávají*)
- Lidé u nás mají v životě stejné možnosti dosáhnout bohatství. (*mírný nárůst názoru příliš/spíše souhlasím*)
- Lidé mají právo ponechat si to, co vydělají, i když to znamená, že někteří budou bohatší než jiní. (*mírný nárůst názoru zcela/spíše souhlasím*)

Názor na velikost platových rozdílů se stabilizoval na úrovni, v které byl roku 1999. U otázky na stejnou možnost dosáhnout bohatství lze pozorovat mírné posílení souhlasu. To výzkumníci připisují vstupu České republiky do Evropské unie a s tím rozšiřující se možnosti. U otázky po ponechání si vlastního výdělku je stejně jako minule vysoká míra souhlasu (okolo 80 %). V roce 2006 navíc došlo k jeho mírnému posílení.¹⁰¹

Zásadní (úplnou) proměnou původně prošly názory na tyto dvě otázky:

- Názor, zda jsou lidé odměňováni podle svého výkonu. (*nárůst zcela/spíše souhlasím*)

⁹⁹ Srov. TUČEK, Milan, ed. Vnímání sociální spravedlnosti v transformující se české společnosti. s. 79-80.

¹⁰⁰ Srov. TUČEK, Milan, ed. Vnímání sociální spravedlnosti v transformující se české společnosti. s. 83-85.

¹⁰¹ Srov. TUČEK, Milan, ed. Vnímání sociální spravedlnosti v transformující se české společnosti. s. 85-88.

- Názor, zda je důležité dát všem co potřebují, i za cenu redistribuce. (*nárůst nerozhodnosti*)

V otázce o odměňování dle výkonu byla původní tendence růstu nesouhlasu. Od roku 1999 se ale vrátil lidem optimismus a tendence se obrátila, byl zaznamenán nárůst souhlasu. Na otázku po redistribuci se minule ukázalo, že rozhodujícím faktorem bylo politické smýšlení. Porovnání mezi lety 1999 a 2006 ukázalo, že lidé z obou pólů, souhlasu i nesouhlasu, měli tendence k nově nerozhodnutému názoru – ani ano ani ne. Zde se potvrzuje, že názory na tyto otázky jsou nestabilní a mění se podle doby.¹⁰²

Politická orientace se stále jeví jako významný faktor pro vnímání sociální spravedlnosti. To následně doplňuje úroveň dosaženého vzdělání a subjektivní určení životní úrovně. Vše podpořeno faktorovou a regresní analýzou. Na poli nejmenší a průměrné změny se v šetřených letech nic nezměnilo. V kategorii největší změny se názory lišily i protentokrát, tam výzkumníci připisují vliv především přímé reakci na dění ve společnosti.¹⁰³

2.5. Rovnost se nerovná spravedlnosti

Rovností se od počátku 21. století stále více rozumí rovnost startovních pozic a šancí než rovnosti ve výsledku. A to platí i pro stanoviska církve. A aby nedocházelo k navození podezření z morálního vyvyšování vlastních příjmů, vytvořil profesor Gerhard Kruij čtyři následující kategorie. V prvním stupni se zabývá zabezpečením sociokulturního minima. Podle toho se na základě rovnosti všech občanů objevuje nutnost vybavit se vzájemně takovými statky, jež každý potřebuje pro rovnoprávnou účast na životě ve společnosti. Sociokulturní minimum přesahuje minimum existenční a má umožnit uspokojení standardních potřeb nepostradatelných pro důstojný život člověka. To se týká především dětí, seniorů a všech, kteří z jakéhokoli důvodu nemohou pracovat. V druhém stupni jde o férovou možnost šancí. Pod tím si lze představit povinnost, aby každý občan měl možnost dosáhnout na statky a rozvíjení kompetencí pro reálné využití formálně existujících šancí. V tomto kontextu se následně mluví o takzvané kontributivní spravedlnosti. Vesměs má každý právo na to získat výdělečnou práci. Dostí se to týká také dětí migrantů. Ty nesmí být od samého začátku znevýhodněny. „Rovnost šancí proto vyžaduje přerozdělování ve prospěch zlepšení šancí těch, kteří jsou znevýhodněni.“¹⁰⁴ To je následně smysluplné i v rovině ekonomické, protože nevyužit potenciálu těchto skupin by bylo nevýhodné. Proto je potřeba naplňovat sociální spravedlnost i například ve vzdělávacím systému. Za třetí stupeň lze považovat

¹⁰² Srov. TUČEK, Milan, ed. Vnímání sociální spravedlnosti v transformující se české společnosti. s. 88-90.

¹⁰³ Srov. TUČEK, Milan, ed. Vnímání sociální spravedlnosti v transformující se české společnosti. s. 92.

¹⁰⁴ KRUIJ, Gerhard. „Sociální spravedlnost před novými výzvami – Úvahy ze sociálněetické perspektivy“ s. 53.

spravedlnost výkonu. Dle výzkumů se ukazuje, že panuje shoda mezi lidmi, kdy spravedlivé je, aby ten, kdo pracuje nejvíce dostal také největší odměnu. Tomu zároveň předchází nutnost spravedlnost šancí. To možná zní jednoduše, ale ukazuje se, že je problematické změřit, jakým dílem se každý na společné práci podílel. Zde vyplývají otázky, zda těm, kteří nejsou schopni takového výkonu jako jiní náleží opravdu nižší odměna, byť nasazení mohli mít shodné. Nelze také ustanovit, že pouze snaha je tím pravým měřítkem. To by totiž nevedlo k produktivním výsledkům. Čtvrtým a posledním principem je zmíněn princip diference pocházející od Johna Rawlse. Ten tvrdí, že nerovnost je legitimní za předpokladu, že to má pro nejchudší kladný dopad a daří se jim tak lépe, než kdyby byla nastolena nerovnost menší. A to především tak, že jestliže zvýhodnění jedné skupiny povede k hospodářskému růstu, který v důsledku povede dále i k lepšímu životu pro ty žijící v nerovnosti, pak nastává takzvaná „win-win situace“, která je žádoucí.¹⁰⁵

2.6. Sociální spravedlnost v sociální práci a sociální politice

Už společné slovo sociální napovídá, že sociální spravedlnost a sociální práce budou mít k sobě blízko. A je tomu doopravdy tak. Právě hodnoty sociální spravedlnosti jsou sociální práci velmi blízké, tak blízké, až se ukázalo, že nebyly dostatečně analyzovány. Zásadní rozdíl spočívá v chápání orientace. Sociální práce se orientuje na potřebnost jednotlivých lidí, zatímco sociální spravedlnost se zaměřuje na vztahy v celku společnosti. Aby byl sociální pracovník spravedlivý, očekává se od něj, že nebude nikomu nadržovat, dostane svým povinností a dá každému, co mu náleží dle potřeby.¹⁰⁶

Hodnota sociální spravedlnosti je vedle lidských práv a demokracie zmíněna hned v prvním odstavci Etického kodexu sociálních pracovníků České republiky. Možná vhodnější formulaci ale podává Mezinárodní etický kodex sociální práce, který k tomu zvýrazňuje antropologický a etický kontext lidských práv. A s právy se pojí také povinnosti.

S čím se sociální pracovníci setkávají, jsou případy, kdy se klient dovolává svých práv v nejrůznějších podobách, ale sám nedostává svým povinností či jen není solidární a žádá pomoc v situaci, do které se dostal vlastní vinou a jde spíše o zneužívání systému. Takováto jednání odporují konceptu sociální spravedlnosti a s ní spojenému požadavku pomoci k svépomoci. V sociální politice se zase jedná o výtky například vůči daním, které někomu mohou připadat v rozporu s jejich právy na svobodu. Partikulární zájmy jednotlivce nelze upřednostnit před univerzální lidskou důstojností.

¹⁰⁵ Srov. KRUIP, Gerhard. „Sociální spravedlnost před novými výzvami – Úvahy ze sociálněetické perspektivy“ s. 51-54.

¹⁰⁶ Srov. JINEK, Jakub. „Sociální spravedlnost pro sociální práci“ s. 33-34.

Na čem se shodují křesťanská sociální etika, John Rawls nebo Amartyi Sena, je přístup, který by měl i díky sociální spravedlnosti obnášet především přiměřenou sociální pomoc, podporu integrálního rozvoje člověka, jeho práva na sebeuskutečnění či uschopnění. Mezi základní principy, kterými je sociální spravedlnost vymezena, patří respekt k univerzalitě lidské důstojnosti a lidských práv. Není tedy na místě, aby sociální práce sklouzla k zajišťování jedinců či skupin odmítajících participaci na obecném dobru. Zneužívání sociálního systému by také mohlo znamenat ohrožení jeho stability. Stejně tak sociální politika nemůže sloužit pouze k přerozdělování peněz a udělat z člověka pouze pasivního příjemce dávek. Tím by byl omezen jeho rozvoj k lepšímu, samostatnému životu.¹⁰⁷

2.7. Dnešní výzvy sociální spravedlnosti sociálních států

Sociální státy v posledních letech procházejí krizí. Ta lze spatřit v jeho problému financování, rostoucím státním zadlužováním či demografických změnách. Rodí se méně dětí a průměrná délka života se stále zvyšuje. Z toho plyne do budoucna velký problém pro zaopatření seniorů, na které nebude dostatek výdělečně činných občanů. Za několik let tedy možná nebude možné se na sociální zabezpečovací systém spolehnout.

V rámci Evropské unie je potřeba, aby jednotlivé členské země spolupracovaly i na poli sociální politiky. Krize ale ukázala, že solidarita pokulhává.

Na globální úrovni poté chybí instituce, jež by řešily problémy sociální spravedlnosti v těch nejohroženějších oblastech. Zajištěné existenční minimum nebo dostupná zdravotní péče pro všechny ve světě ani nadále není standardem. Přitom pozitivní vývoj všude na světě je v zájmu i zemí bohatých. Tak se dá lépe bojovat s migrací, terorismem nebo ekologickými problémy. Aby k tomuto mohlo dojít, bylo by potřeba, aby si rozvinuté státy férově rozdělily úkony, které k dosažení budou potřeba, a to s sebou nese větší zodpovědnost pro ty, kteří tu pomoc mohou poskytnout.¹⁰⁸

Mezi tři nové nejvíce významné výzvy pro sociální spravedlnost patří oblasti globální (mezinárodní) spravedlnosti, environmentální spravedlnosti a spravedlnosti v zacházení se zvířaty.¹⁰⁹ A o globální spravedlnosti bude následující a zároveň poslední segment této práce.

¹⁰⁷ Srov. ŠRAJER, Jindřich. „Sociální spravedlnost jako základní kritérium sociální práce a sociální politiky“ s. 78-81.

¹⁰⁸ Srov. KRUIP, Gerhard. „Sociální spravedlnost před novými výzvami – Úvahy ze sociálněetické perspektivy“ s. 51-52.

¹⁰⁹ Srov. HÁJEK, Martin. a kol. Praktiky ne/spravedlnosti: pojmy, slova, diskurzy. s. 20.

3. Spravedlnost a demokracie v globální éře

3.1. Vhled Erazima Koháka

Erazim Kohák rozlišuje pojem globalizace ve třech významech. Globální kulturní sblížení, globální obchodování a nadřazení globálních ekonomických nároků lokálním zákonům. V českém jazyce tyto tři odlišné jevy běžně shrnujeme pod jediný pojem globalizace. Výklad globalizace prvním způsobem obvykle vyznívá jako přirozený proces postupného sblížení lidských společností v důsledku rozvoje dopravy a komunikací. Takto propojené lidstvo pak vytváří jakousi globální civilizaci. Tu lidstvo poprvé zakusilo v podobě římské říše. Poznávání, sblížení a utváření společných hodnot posléze vede k potřebě usilovat o celosvětovou spravedlnost. Druhý způsob značí globalizaci obchodu, kdy konkrétní obchodní subjekt rozšíří své pole působitě celosvětově. Jako příklad nám může posloužit český výrobce obuvi Tomáš Baťa, který svoji značku rozšířil po celém světě. To může mít dvojitý dopad. Mezi giganty dochází k zdravé konkurenci. Kde to ale zdravé není je mezi sobě nerovnými konkurenty, například v případě, kdy levnější plastové hračky zlikvidovaly podnikání a způsob obživy místní tradiční výroby dřevěných hraček, tak jako se stalo třeba v Mexiku. Proto je potřeba kontrolovat velké společnosti, aby nezneužívaly své dominantní postavení na trhu. Asi nejčerstvější povyk takto vyvolala Evropská unie, která uvalila pokutu na Google za jeho zneužívání postavení.¹¹⁰ Třetím, nejranějším způsobem označení je globalizace ve smyslu maximalizace zisku šířená Světovou obchodní organizací WTO¹¹¹. V podstatě jde o to, že ekonomické zájmy mají mít přednost před zákony. Jinak se tomu také říká ekonomický imperialismus. Důsledkem je obětování sociálních i ekologických potřeb pro zisk. Sám Kohák zastává názor, že přijímá první způsob, za určitých podmínek přijímá i druhý způsob, a nakonec odmítá způsob třetí.

Imperiální globalizace soustředící se na maximalizaci zisku na úkor místnímu sociálnímu a ekologickému zákonodárství devastuje původní tradiční formy soužití. To, zda to je ku prospěchu nebo ne, je asi podle úhlu pohledu, každopádně se jedná o realitu. Tyto nevyhnutelné změny jsou spojeny i s demokratickými zeměmi, kde se navyklé způsoby soužití zhroutily, a to včetně post-komunistických zemí. Tato absence vede dle Koháka jen ke dvěma možnostem, a to legitimizaci moci bojem nebo ji získat v omezeném smyslu demokracie, kdy se jedná vlastně o autoritářskou moc legitimizovanou volbami, která neposlouchá opozici a vládne si, jak se jí zlíbí a není nucena se za své činy zodpovídat.

¹¹⁰ ČTK, echo24.cz. Rekordní pokuta pro Google. 4 miliardy eur za zneužití dominance Androidu [online]

¹¹¹ World Trade Organization

Výhodou je, že se k tomu dojde alespoň bez násilí a prolití krve a nadále může trvat naděje, že brzy dojde k pojetí demokracie ve „smyslu Masarykově, jako kultivovaný osobní postoj úcty a dobré vůle k druhému a jako způsob obcování ve svobodě a vzájemné úctě.“¹¹² Do té doby se musí alespoň zabránit tomu, aby nepropukla občanská válka.¹¹³

3.2. Vliv globalizace

Byť vymezení procesu globalizace není jednoduché, tak pro sociální spravedlnost znamená to, že na rozdíl od zboží a finančního kapitálu zdaleka ne všichni lidé mají volný pohyb přes hranice. Ať se na to díváme jakkoli, dá se předpokládat, že se lidé zařadí buďto do kolony stoupců, nebo naopak odpůrců tohoto procesu. Sociolog Zygmunt Bauman tvrdí, že globalizace rozděluje společnost. Na ty, kteří si mohou dovolit být mobilní, a na ty, kteří nikoli. Tím míří na to, že celosvětovým se stal právě jen kapitál, finance a investice, ale práce zůstává lokální. To vede k tomu, že podnikatelé a akcionáři bohatnou, zatímco ostatní chudnou a jsou přiváděni do větších rizik.¹¹⁴

Pozice nejbohatších a nejchudších je na první pohled jasnější než situace, ve které se začala nacházet střední vrstva. Podle údajů z roku 2007 je na světě osm a půl milionu dolarových milionářů¹¹⁵ a o deset let později v roce 2017 se jejich počet uvádí na více než čtrnáct a půl milionu.¹¹⁶ V důsledku to znamená, že pozice lidí na opačném pólu společnosti se zhoršuje, a to zejména pro níže kvalifikované obyvatele bohatých zemí. V důsledku globalizace není problém využít levnější pracovní síly v zemích třetího světa. Snižující se potřeba po těchto pracovnících vede k jejich nezaměstnanosti a ti se nadále stávají příteží pro sociální systémy států.¹¹⁷ V průběhu každé dekády posledních čtyřiceti let byl ekonomický růst srovnatelný s tím, jakého růstu lidstvo dosáhlo v období od svého počátku do poloviny dvacátého století. I tak je ale zasažených chudobou v současné době toliko lidí, kolik bylo na planetě lidí celkově v roce 1950.¹¹⁸ Saskia Sassenová, socioložka zabývající se vlivy globalizace počátkem devadesátých let, spojila tvrzení o polarizaci společnosti právě s procesem globalizace. Tvrdí, že především na půdě čtyřiceti největších měst světa dochází k největšímu viditelnému přechodu společnosti od společnosti průmyslové k postindustriální společnosti služeb. Na to doplácí především střední vrstvy, protože tato postindustriální

¹¹² HRUBEC, Marek, ed. *Globální spravedlnost a demokracie*. s. 27

¹¹³ Srov. HRUBEC, Marek, ed. *Globální spravedlnost a demokracie*. s. 21-27

¹¹⁴ Srov. KELLER, Jan. *Tři sociální světy: sociální struktura postindustriální společnosti*. s. 53

¹¹⁵ KELLER, Jan. *Tři sociální světy: sociální struktura postindustriální společnosti*. s. s. 54.

¹¹⁶ Srov. ČTK, iDNES.cz. *Dolarových milionářů je v Česku víc než 21 tisíc. Ve světě 14,6 milionu* [online]

¹¹⁷ Srov. KELLER, Jan. *Tři sociální světy: sociální struktura postindustriální společnosti*. s. 54.

¹¹⁸ Srov. KELLER, Jan. *Až na dno blahobytu*. s. 23.

společnost se vyznačuje nabídkami služeb, které převládají nad průmyslem. Ekonomika služeb ovšem nedokáže poskytnout toliko pracovních míst.¹¹⁹

Postindustriální společnost se vyvíjí v ekonomicky vyspělých zemích od poslední čtvrtiny 20. století a s ní dochází k větší míře sociálních nerovností a vzestupu chudoby.¹²⁰ Přitom tomuto výrazu bylo připisováno, že výhody společnosti průmyslové zůstanou, jen se pracovní místa manuálních prací přenesou do přijatelnějšího prostředí služeb. To ovšem nenastalo.¹²¹

V rámci globalizace je překonáván národní stát a nastupuje jakási podoba světové společnosti, prozatím bez jednotné legitimní vlády. V důsledku toho neexistují regulační síly, které by dokázaly mít vliv na nadnárodní společnosti. Na problémy, jež aktivita ekonomických gigantů vykazuje, si musí odpovídat jednotlivé státy samy na lokální úrovni.¹²² A zatím to vypadá, jako kdyby dosavadní průběh globalizace vedl ke kolonizaci veřejného prostoru soukromým zájmem.¹²³

3.3. Globální spravedlnost

Na jednom se široká veřejnost shodne. Proces globalizace se dotýká všech aspektů života dnes v každém legitimním státu. Kde se už ale ke shodě neschyluje jsou její partikulární otázky. Kdy globalizace začala, jestli jde o proces samovolný, či záměrně někým spuštěný, komu prospívá, komu škodí a jak či vůbec jestli je možnost ji korigovat. Jednotná odpověď nepanuje ani v jedné z těchto otázek.¹²⁴ Náhled na celý proces se liší podle toho, kdo co považuje za jeho jádro. Ti, kteří se orientují do sféry kontaktu kulturních hodnot a výměny symbolů, si ve většině myslí, že se lidé ve světě propojují, obohacují a sblížují. Naopak pro ty, jež nahlíží okem ekonomickým, je tento proces o vytváření masy vyloučených a pomyslné sociální nůžky se mezi bohatými a chudými stále více rozevírají.¹²⁵ Zatímco nadnárodní společnosti vytvářejí poptávku po co nejlevnějších výrobcích, zpravidla v chudých zemích pak firmy soupeří o jejich zakázky a přebírají sociální i environmentální odpovědnost někde

¹¹⁹ Srov. KELLER, Jan. *Tři sociální světy: sociální struktura postindustriální společnosti*. s. 55.

¹²⁰ Srov. KELLER, Jan. *Tři sociální světy: sociální struktura postindustriální společnosti*. s. 9.

¹²¹ Srov. KELLER, Jan. *Tři sociální světy: sociální struktura postindustriální společnosti*. s. 14.

¹²² Jako například: ELČIČ, Sandro, *aktualne.cz* Česko chystá vlastní zdanění Facebooku a Googlu. Evropská dohoda skončila fiaskem [online]

¹²³ Srov. KELLER, Jan. *Teorie modernizace*. s. 121-122.

¹²⁴ Srov. KELLER, Jan. *Teorie modernizace*. s. 122.

¹²⁵ Srov. KELLER, Jan. *Teorie modernizace*. s. 124.

na periferii. Taková výrobní fixovaná na jedno místo je pak vykořisťována, jelikož vysoce mobilní společnost může své zadání přesunout jinam.¹²⁶

Postupná homogenizace na poli ekonomiky, kultury a v oblasti médií vyžaduje hlubší reflexi globální spravedlnosti. Je potřeba, aby vznikla spravedlivá jednotná a koherentní normativní vodítka pro řešení mezinárodních vztahů napříč heterogenním spektrem států, kde je potřeba zohlednit rozdílné odpovědi na otázky o vizi dobrého života, distribuci zdrojů, žádoucího uspořádání společnosti apod., a přitom reálně moci dosáhnout obecných závěrů.¹²⁷

Byť se v západní kultuře neobjevuje pouze proud liberalismu, tak ale právě některé jeho prvky jsou natolik zásadní, že se jim nelze vyhnout. A jsou to právě myslitelé moderního liberálního myšlení, jako například John Rawls, Richard Dworkin, Robert Nozick a další, jež hledali v druhé polovině dvacátého století možnosti mezinárodní spravedlnosti.¹²⁸ A tady se vrátím k jednomu z nejvlivnějších politických filosofů, Johnu Rawlsovi. Původní základní myšlenkou bylo pro Rawlse v knihách *Teorie spravedlnosti* (1971) a *Politický liberalismus* (1993) představit, jak je potřeba uspořádat liberálně demokratickou společnost pro co největší spravedlnost v prostředí národního státu. To se poté snažil rozšířit na koncept mezinárodní politiky v díle *Práva národů* (1999) a tím dosáhnout společnosti liberálních a slušných národů. Mezi dvě hlavní teorie patří zaprvé idea, že je to politická stránka nespravedlnosti, která nese vinu za největší problémy a katastrofy v lidských dějinách. A zadruhé že tyto události nemusí nastat a mohou vymizet, jestliže se odstraní nespravedlnost a moc bude v rukou spravedlivých institucí dodržujících především lidská práva.¹²⁹

Rawls věří, že lidský sociální svět dává možnost ke koexistenci liberálních i neliberálních společností a mohou společně utvořit společenství rozumně mezinárodně spravedlivé. Tomu, že je takováto globální spravedlnost možná, připisuje Rawls název „realistická utopie“. Utopie, protože závisí na ideji, která dále upravuje principy a strukturu institucí ve prospěch spravedlivého světa. Realistická, protože takovýto stav je „prakticky možný“ na základě společných intuitivních idejí a historických podmínek. Práce na tvoření takového světa už sama o sobě může pomoci při vypořádávání se s cynismem či rezignací. Možnost tedy existuje, to ale samozřejmě neznamená, že se k takovému stavu někdy opravdu dospěje.¹³⁰ Návrhem, jak se k takovému stavu dostat, se Rawls zabývá v koncepci politického liberalismu a společenské smlouvy ve třech krocích. Zaprvé používá ideu společenské

¹²⁶ Srov. KELLER, Jan. *Teorie modernizace*. s. 125.

¹²⁷ Srov. MYŠIČKA, Stanislav. John Rawls a teorie mezinárodní spravedlnosti. s. 6-9.

¹²⁸ Srov. MYŠIČKA, Stanislav. John Rawls a teorie mezinárodní spravedlnosti. s. 7.

¹²⁹ Srov. HRUBEC, Marek, ed. *Globální spravedlnost a demokracie*. s. 77-88.

¹³⁰ Srov. HRUBEC, Marek, ed. *Globální spravedlnost a demokracie*. s. 51.

smlouvy v rámci jednoho liberálně demokratického společenství a tu dále rozšiřuje na společnost liberálních společenství. Zadruhé aplikuje stejnou ideu společenské smlouvy na slušná neliberální společenství a zatřetí se zabývá tím, jak se mají liberální a neliberální společnosti zachovat k společnostem, kterým na spravedlivém společenství nezáleží.¹³¹

Rawlsova teorie ovšem podle mnohých kritiků není dokonalá a jedním z nich je i filozof Marek Hrubec. Za příčiny nedostatků Rawlsových principů spravedlnosti považuje podcenění negativních dopadů současné ekonomické globalizace a vztah jedince a pospolitosti na národní rovině, kde je potřeba přenosu tohoto vztahu do roviny nadnárodní. Tímto omezením zůstává Rawls spíše na lokální úrovni pospolitosti a nedosahuje pospolitosti kosmopolitní.

Hrubec vyzdvihuje distributivní nespravedlnost, která se zdá být jednou z hlavních příčin nerovností v dnešním globalizovaném světě nadnárodních společností. Zásahy do všech sfér života ekonomickými rozhodnutími vlivných společností mohou vést k zhoršení například životní úrovně, aniž by za to mohla politická nespravedlnost, kterou předkládá Rawls. Hrubec tak navrhuje kosmopolitní spravedlnost orientující se na distributivní část sociální spravedlnosti, která by mohla fungovat jako korektor současného globálního kapitalismu. Tento globální distributivní princip by mohl nahrávat zemím třetího světa a tím by se snižovaly sociální rozdíly na globální úrovni. K tomu by ovšem bylo zapotřebí, aby bylo možné tento princip prosadit, a to si Rawls nemyslí. Na to Hrubec reaguje tím, že sociální instituce by měly již na národní rovině zaručit normu reciprocity, která povede k spravedlivému podílu na zisku. To by ale záleželo na motivaci občanů. A to je právě kamenem úrazu nejen Rawlsovy teorie, ale liberálních teorií obecně. Jedná se o neschopnost motivačních stimulů pro společnost, aby se sama zajímala o liberální hodnoty, a k tomu je třeba pocitu závazku vůči druhým a jejich uznání.

V této souvislosti německý filozof Axel Honneth mluví o vztazích ve vzájemném uznání mezi jedinci uvnitř pospolitosti jako o základním dobru, které vede k následné možné seberealizaci každého. Uvádí, že moderní společnosti mohou být spravedlivé pouze do té míry, do jaké umožní každému participovat na tomto společném dobru, tak jak si to myslel Hegel.¹³²

Ve shrnutí se tedy dá říci, že současná teorie mezinárodní spravedlnosti se jeví jako nedostatečná a je potřeba přijít s teorií spravedlnosti globální, která by měla být podle Hrubce zhruba takováto. Politická dimenze spravedlnosti liberálů by měla být vyvážena spravedlností

¹³¹ Srov. HRUBEC, Marek, ed. *Globální spravedlnost a demokracie*. s. 53.

¹³² Srov. HRUBEC, Marek, ed. *Globální spravedlnost a demokracie*. s. 97-103.

distributivní. A rozšíření o dimenzi spravedlnosti, která se zaměřuje na vztahy mezi jedinci v rámci pospolitosti. To ukazuje na potřebu přechodu od teorie mezinárodní spravedlnosti k teorii kosmopolitní spravedlnosti, která neignoruje současný stav ve společnosti a na světě.¹³³

Bojovat proti globalizaci by mohl být tuhý boj a pravděpodobně by o něj tolik států nestálo. Jde tedy o to nastavit poměry, které budou více sociálně spravedlivé.¹³⁴ Jako účinný nástroj by mělo posloužit mimo jiné pečlivé placení daní a plošné celosvětové nastavení řádných pravidel.¹³⁵

¹³³ Srov. HRUBEC, Marek, ed. *Globální spravedlnost a demokracie*. s. 104.

¹³⁴ Zde samozřejmě za předpokladu, že je na sociální spravedlnost nahlíženo jako na pozitivní princip.

¹³⁵ Srov. KELLER, Jan. *Teorie modernizace*. s.126.

Závěrem

Tato bakalářská práce dospěla ke svému závěru a je na místě se ohlédnout, co poskytla čtenáři za informace.

Sociální spravedlnost se řadí ke statusu klíčového principu sociální politiky. Politiky, která má zájem o kvalitu života člověka v celé šíři. Ústředním úkolem pro sociální spravedlnost se stala otázka, jakým způsobem ve společnosti přerozdělovat bohatství a jak docílit rovnosti příležitostí. Přitom je celá situace vsazena do určité doby, politické a ekonomické situace. Žádoucí se jeví ustanovit legitimní instituce, které na základě právních norem dokáží princip naplňovat. Příslibem její funkčnosti se má stát z makro pohledu harmonická, fungující společnost a z mikro pohledu se nesmí zpochybnit důstojnost lidského života a jeho možnosti k naplnění.

S Johnem Rawlsem přišel do tématu sociální spravedlnosti nový, moderní vítr, který nastavil laťku. Každá následující práce o této tematice byla nucena vzít dílo *Teorie spravedlnosti (1971)* nějak v potaz. Rawlsův systém demokratické rovnosti s orientací na každého člověka jsem poté označil za nejprůběhovější ve vztahu ke transkulturalitě. Participace všech jedinců na spravedlivé společnosti se jeví neoddiskutovatelně primární. A jelikož se vzhledem k procesu globalizace stávají společnosti čím dál více méně homogenní, je potřeba nastavit pravidla přijatelná ideálně pro všechny.

Pestrost novodobých přístupů byla představena v ideách Roberta Nozicka a Friedricha Augusta von Hayeka a zmínění pro potenciální další rozpracování byli další autoři a autorky.

Konkrétní příklady jsem započal sociálními třídami. Rozhodujícími faktory, podle kterých se třídy rozlišují jsou majetek, původ a zaměstnání. Nejpočetnější třídou se během několika poválečných let stala třída střední, kde se v průběhu času ukázal vzestup individualismu a pocitu sociální distance vůči těm co se mají ekonomicky lépe i hůře. Střední třída sama sebe charakterizuje jako normální a slušnou. Má kde bydlet a chodí do zaměstnání. Celkově jsou sociální nerovnosti alespoň v České republice od roku 1989 vnímány jako přirozený stav.

Poválečná léta měla vliv také na oblast vzdělávání a celkově se velmi rozšířil přístup ke střednímu i vysokému školství. Situace se ale proměnila a diplom přestal být zaručenou vstupenkou k lepšímu životu. Vzdělání zmasovělo a rychle se měnící doba dala vzniknout potřebě celoživotního vzdělávání.

Další proměnou v poválečných letech prošla role žen ve společnosti. Ty se mohly začít vzdělávat, stát se výdělečně činnými a klidně i nezávislými. Ženy začaly vstupovat do

politiky a do vedoucích funkcí. Situace na poli genderu v posledních letech poněkud vy eskalovala a celá problematika se zpopularizovala.

Specifická česká společnost se po roce 1989 musela přizpůsobit nově nastoleným politickým podmínkám. Vnímání sociální spravedlnosti se ve společnosti proměnilo v různých stupních. Klíčovými faktory se přitom jeví vzdělání, politické smýšlení a soudobé dění ve společnosti.

Zásadní výzvou pro sociální spravedlnost se stalo její naplňování na globální úrovni. Současný stav se ukázala absence legitimní instituce, která by dokázala regulovat vlivy nadnárodních společností, které zneužívají svého postavení v těch nejhůře situovaných zemích. Vznikají nové výzvy, jak dojít k řešením palčivých otázek na poli mezinárodní politiky v rámci heterogenních společností. Je tedy potřeba vytvořit nový účinný nástroj k boji za spravedlivější svět.

Vzhledem k prapůvodnímu cíli představit princip sociální spravedlnosti z více stran, si myslím, že jsem úkol naplnil. Zkonstruované hypotézy a cíle v průběhu bych též, se domnívám, obhájil. Princip sociální spravedlnosti se mi opravdu jeví jako nedílná součást moderní společnosti. Při jeho ignorování by mohlo dojít k více škodám nežli užítku. Odpůrci principu dle mého podceňují fakt, že lidé, kteří by se ocitli v bezvýchodné situaci bez podpory systému by prostě a jednoduše museli vzít osud do vlastních rukou a pokusit se o zlepšení vlastní situace nekalými prostředky. Nežli riskovat zvýšenou kriminalitu a neustálý strach, tak bych osobně též raději hlasoval pro to, aby každý dosáhl v době krize na důstojný život, a to i za cenu dočasné podpory od institucí. Nedomnívám se, že by podpora sociálně spravedlivé společnosti vedla nutně k socialismu. Jsou samozřejmě potřeba nastavit rozumné mantinely. Transkulturní přístup se v ideji se sociální spravedlností protíná v zásadním bodě důstojnosti člověka a ve svém původu, ve svých kořenech.

Nejpalčivějšími otázkami, které mi z práce vyvstávají, se mi jeví otázky po způsobu naplňování principu v globálním měřítku a uvnitř i napříč heterogenními společnostmi. Zde se objevuje prostor pro další návrhy efektivního řešení.

Bibliografie

Knihy:

- ANZENBACHER, Arno. *Křesťanská sociální etika: úvod a principy*. 2. vydání. Brno: CDK, Centrum pro studium demokracie a kultury, 2015.
- FRASER, Nancy a Axel HONNETH. *Přerozdělování nebo uznání?* Praha: Filosofia, 2004.
- FREEMAN, Samuel. *Rawls*. New York: Routledge, 2007.
- GOULLIOVÁ, Květa, ed. *Vzdělání a sociální spravedlnost v zemích OECD*. Praha: Učitel'ské noviny – Gnosis, 1998. PHARE-RES
- HÁJEK, Martin. a kol. *Praktiky ne/spravedlnosti: pojmy, slova, diskurzy*. Praha: MATFYZPRESS, 2007.
- HAYEK, Friedrich A. von. *Právo, zákonodárství a svoboda: nový výklad liberálních principů spravedlnosti a politické ekonomie*. Praha: Prostor, 2011.
- HRUBEC, Marek, ed. *Globální spravedlnost a demokracie*. Praha: Filosofia, 2004. Filosofie a sociální vědy.
- KELLER, Jan. *Až na dno blahobytu*. 3. vyd. Praha: EarthSave, 2005.
- KELLER, Jan. *Teorie modernizace*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007.
- KELLER, Jan. *Tři sociální světy: sociální struktura postindustriální společnosti*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2011. Studie (Sociologické nakladatelství).
- KELLER, Jan a Lubor TVRDÝ. *Vzdělanostní společnost? Chrám, výtah a pojišťovna*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2008.
- KOLÁŘOVÁ, Marta a Kateřina VOJTÍŠKOVÁ. *Vnímání a utváření sociálních distancí a třídních nerovností v české společnosti*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2008.
- KREBS, Vojtěch., et. al. *Sociální politika*. 5., přepracované a aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2010.
- MATĚJŮ, Petr. *The middle class formation in the Czech Republic: working papers*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 1998. Sociální trendy.
- MERTL, Jiří. *Přerozdělování welfare: nástroj pomoci, nebo kontroly?* Brno: Doplněk, 2017.
- MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. 2., upravené vydání. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2008.
- MYŠIČKA, Stanislav. *John Rawls a teorie mezinárodní spravedlnosti*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2014.

- NOZICK, Robert. *Anarchie, stát a utopie*. Praha: Academia, 2015.
- PLATÓN. *Ústava*. Šesté, opravené vydání. Praha: OIKOYMENH, 2017.
- RAWLS, John. *Political liberalism*. New York: Columbia University Press, 1996.
- RAWLS, John. *Teorie spravedlnosti*. Praha: Victoria Publishing, 1995.
- SUTOR, Bernhard. *Politická etika*. Praha: Oikoymenh, 1996.
- SWIFT, Adam. *Politická filozofie: základní otázky moderní politologie*. Praha: Portál, 2005.
- ŠAFR, Jiří. *Mechanismy mezigenerační reprodukce nerovností*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR, 2012.
- ŠAFR, Jiří. *Životní styl a sociální třídy: vytváření symbolické kulturní hranice diferenciací vkusu a spotřeby*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2008.
- TUČEK, Milan, ed. *Vnímání sociální spravedlnosti v transformující se české společnosti: soubor empirických studií z výzkumů 1991-2006*. Praha: Matfyzpress
- VELEK, Josef, ed. *Spor o spravedlnost*. Praha: Filosofía, 1997. Morální a politická filosofie.

Časopisy, články, statistiky, odkazy:

- BELL, Daniel. *On meritocracy and equality*. 1972. [online] [cit. 14. 05. 2019] Přístup z: https://www.nationalaffairs.com/public_interest/detail/on-meritocracy-and-equality
- Český statistický úřad. Základní charakteristiky ekonomického postavení obyvatelstva ve věku 15 a více let [online] [cit. 12. 05. 2019]. Přístup z: https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystup-objekt&z=T&f=TABULKA&skupId=426&katalog=30853&pvo=ZAM01-C&pvo=ZAM01-C&u=v413_VUZEMI_97_19
- ČTK, iDNES.cz. Dolarových milionářů je v Česku víc než 21 tisíc. Ve světě 14,6 milionu [online] 9.9. 2015. [cit. 25. 07. 2018]. Přístup z: https://ekonomika.idnes.cz/pocet-dolarovych-milionaru-v-cr-stoupl-o-desetinu-na-21-400-lidi-p51-ekonomika.aspx?c=A150909_132638_ekonomika_rts
- ČTK, echo24.cz. Rekordní pokuta pro Google. 4 miliardy eur za zneužití dominance Androidu [online] 18.7. 2018. [cit. 27. 08. 2018]. Přístup z: <https://echo24.cz/a/SbNLh/rekordni-pokuta-pro-google-4-miliardy-eur-za-zneuziti-dominance-androidu>
- ČT24. Ženy pečovatelky, muži živitelé. V rovnosti pohlaví Česko zaostává za Ghanou i Ruskem [online] 21.4. 2016. [cit. 25. 05. 2019]. Přístup z: <https://www.mpsv.cz/cs/25588>

ELČIČ, Sandro, aktualne.cz Česko chystá vlastní zdanění Facebooku a Googlu. Evropská dohoda skončila fiaskem [online] 13.3. 2019. [cit. 14. 05. 2019]. Přístup z: <https://zpravy.aktualne.cz/ekonomika/evropa-se-neshodla-na-zdaneni-digitalnich-gigantu-cesko-prip/r~67a6986644dc11e9b2a00cc47ab5f122/>

HŮLE, Daniel. „Reprodukce nevzdělanosti jako základ sociální nespravedlnosti“ *Sociální práce* 04/2014, s. 7-9.

JINEK, Jakub. „Sociální spravedlnost pro sociální práci“ *Sociální práce* 04/2014, s. 32-46.

KRUIP, Gerhard. „Sociální spravedlnost před novými výzvami – Úvahy ze sociálněetické perspektivy“ *Sociální práce* 04/2014, s. 47-57.

Národní ústav pro vzdělávání. Podpora inkluze [online] [cit. 9. 06. 2019]. Přístup z: <http://www.nuv.cz/p-kap/podpora-inkluze>

Rozner Miloslav a jeho výrok v diskuzi na české televizi před parlamentními volbami v roce 2017. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/11966400156-parlamentni-volby-2017/217411033250929-predvolebni-debata/>

RYCHETNÍK, Luděk. „Sociální spravedlnost: jak jí rozumět dnes?“ *Sociální práce* 04/2014, s. 14-17.

ŠRAJER, Jindřich. „Sociální spravedlnost jako základní kritérium sociální práce a sociální politiky“ *Sociální práce* 04/2014, s. 73-82.

UN WOMEN. The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW) [online] [cit. 25. 05. 2019]. Přístup z: <https://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/>